

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA Sociálních věd

Institut mezinárodních studií

David Sillmen

**Výmarská republika v krizi 1922-23:
společensko-politické důsledky hyperinflace**

Bakalářská práce

Praha 2010

Autor práce: **David Sillmen**

Vedoucí práce: **PhDr. Monika Březinová**

Oponent práce:

Datum obhajoby: 2010

Hodnocení:

Bibliografický záznam

SILLMEN, David. *Výmarská republika v krizi 1922-23: společensko-politické důsledky hyperinflace*. Praha: Karlova univerzita, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2010. 53 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Monika Březinová.

Anotace

Bakalářská práce „Výmarská republika v krizi 1922-1923: společensko-politické důsledky hyperinflace“ pojednává o krizových poválečných letech, ve kterých nově ustavená Výmarská republika bojovala o přežití jako demokratický a parlamentní stát. Bakalářská práce vychází z problematických reparačních jednání a plnění, které hrály v inflačním období důležitou roli a především vedly k okupaci Porúří Francií a Belgií. Vládou vyhlášený pasivní odpor definitivně roztočil hyperinflační spirálu, ze které bylo úniku jen měnovou reformou. Kromě těchto událostí se práce věnuje společenským a politickým důsledkům, které soubor problémů kolem hyperinflace přinesl. Došlo ke zchudnutí velké části obyvatelstva, rozpadu hodnot, třídnímu antagonismu a především k radikalizaci, které mínila využít extrémní levice i pravice. V závěru se autor snaží odpovědět na otázku, nakolik dramatické zkušenosti z krizového období přispěly k nástupu nacionálního socialismu ve třicátých letech.

Annotation

This bachelor thesis is concerned with the topic of crisis in Weimar republic in years 1922-1923 and its socio-political consequences. In these years, the newly established Weimar republic struggled for her survival as a democratic and parliamentary state. The bachelor thesis stems from problematic negotiations of the reparation question, which played an important part in the inflationary period and above all, it led to the occupation of Ruhr by France and Belgium. The politics of passive resistance, which was proclaimed by the government, finally spun the inflationary spiral. There was no other possible escape than a monetary reform. Beyond these incidents, the thesis follows social and political consequences, which were brought by the money devaluation. Majority of people impoverished and it came to value decay, class antagonism and especially to radicalization of masses. This was exploited by extreme left and right politics. Conclusion of the thesis considers a question, whether there was a link between dramatic experiences made in the inflationary period and the rise of national-socialism to power in the early thirties.

Klíčová slova

Výmarská republika, Německo, hyperinflace, reparace, Rúrská krize, pasivní odpor,

Keywords

Weimar republic, Germany, hyperinflation, reparation, Ruhr crisis, passive resistance,

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu. Současně dávám svolení k tomu, aby tato práce byla zpřístupněna v příslušné knihovně UK a prostřednictvím elektronické databáze vysokoškolských kvalifikačních prací v depozitáři Univerzity Karlovy a používána ke studijním účelům v souladu s autorským právem.

V Praze dne 20.května 2010

David Sillmen

Obsah

Úvod	6
Cíl práce	7
Struktura práce	7
Literatura	8
Aktuální reflexe inflace	9
Společenský dopad	10
1. Od inflace k hyperinflaci	11
1.1 Pozitiva a negativa	11
1.2 Delší proces	11
2. Příčiny inflace	12
3. Reparace	14
3.1 Bezprecedentní reparace	14
3.2 Brzké problémy	15
3.3 Neoblomní Francouzi	16
3.4 Hledá se kancléř	17
3.5 Slabý Cuno	18
4. Rúrská krize	19
5. Odpor	20
5.1 Aktivní odpor	21
5.2 Pasivní odpor	21
5.3 Stresemann se stává kancléřem	22
5.4 Vláda velké koalice	22
5.5 Debata o pasivním odporu	22
5.6 Neudržitelná situace	24
5.7 Zmařené naděje	25
5.8 Kapitulace	25
6. Dopady inflace	27
6.1 Neřešitelný nebo neřešený problém?	27
7. Dopady inflace na život	29
7.1 Ztráta základní orientace	29
7.2 Vítězové	30
7.3 Rozpad hodnot	31
7.4 Obrat ke konzumu	31
7.5 Rozbití společenských pout	32
7.6 Poražení	33
7.7 Ztráta důvěry	35
7.8 Stávka	36
8. Radikalizace	36
8.1 Puč v Küstrinu	36
8.2 Podhoubí pro radikály	37
8.3 Separatistické hnutí	38
8.4 Komunistická strana	39
8.5 Komunisté v zemské vládě	40
8.6 Bavorsko	41
8.7 Pravicové spiknutí	42
8.8 Manévrování ve slabé pozici	42
8.9 Šance pro Hitlera	43
8.10 Zmařený puč	44
8.11 Zhodnocení Stresemannovy vlády	45
Závěr	46
Resumé	49
Použitá literatura	50

Úvod

Tato práce se zabývá krizovými roky 1922-1923 ve Výmarské republice. Jednalo se o do té doby největší politickou, společenskou i ekonomickou zkoušku mladé demokracie, která vznikla na troskách v první světové válce poraženého císařského Německa.

Výmarská republika se už od svého vzniku v roce 1918 netěšila důvěře vlastních občanů. Zejména heslem buržoazie pak bylo „Pod císařem bylo všechno lepší“. Dalo se předpokládat, že po vyrovnání se s válečným otřesem a stabilizací nového mezinárodního uspořádání dojde ke společenskému i politickému smíření. To, co se povedlo vítězným mocnostem, Francii, Velké Británii a Spojeným státům americkým, však poraženému Německu dopřáno nebylo.

Výmarská republika se za celou dobu své krátké existence nedokázala vrátit k normalitě. Běžný stav, ve kterém se nacházela, byl stav krizový. Krize první fáze existence Výmarské republiky vrcholila v roce 1923. Po šoku z válečné porážky a nekompromisních mírových podmínek se dostavila dramatická zkušenost z inflace, již významně podpořila francouzská okupace Porúří. Vláda se s ní sice dokázala vypořádat a na základě hospodářské a měnové stabilizace odrazila Německo na růstovou křivku vývoje, nebylo to však zadarmo. Cena byla vyplacena ze všeho nejvíce důvěrou Němců v demokracii. Ta pro ně byla něčím novým, částečně vnuceným válečnou porážkou a v prvních letech Výmarské republiky je nedokázala přesvědčit ani svými výhodami. Tato problematika má několik rovin a jistě v ní hraje roli i nesmyslné, přesto používané srovnání s předválečnou silou Německa a poválečnou slabostí Výmarské republiky. Od válečných vrcholů až po drsný poválečný dopad přitom Němce dělilo pouhých pět let (1918-1923).

Přímé problémy spojené s hyperinflací a s ní souvisejícím nebo z ní vyplývajícím komplexem dílčích karambolů, se vyřešit podařilo. Nepodařilo se však vyřešit celkovou ztrátu důvěry v republiku a demokracii, kterou spustil faktický finanční krach říše.¹

¹ Gordon A. Craig, *Deutsche Geschichte 1866-1945*, Mnichov: Beck, 1989

Cíl práce

Téma práce jsem zvolil proto, že podle mého názoru měly dopady hyperinflace dalekosáhlý vliv na společnost i politiku. Hyperinflaci navíc v letech 1922 a 1923 provázely okolnosti, které s ní byly přímo spojeny nebo aspoň vzájemně souvisely. Jedná se především o okupaci Porúří a pokusy o puče, a to jak levicové, tak pravicové. Tyto události od sebe nelze oddělit, protože se navzájem prolínají a jedna ovlivňovala druhou.

Cílem práce je popsat krizové období a odpovědět při tom na otázky:

1. Jak se vláda vypořádala s komunistickou a ultrapravicovou hrozbou.
2. Nakolik hyperinflace přispěla k deprivaci lidí.
3. Zda hyperinflace pomohla nástupu hitlerismu a nacismu na počátku třicátých let.

Struktura práce

V bakalářské práci se budu zabývat těmi největšími problémy, které Výmarskou republiku v letech 1922, ale především 1923 postihly. Postupovat budu chronologicko-deskriptivně s tím, že některé kapitoly se budou časově překrývat, aby mohly být zpracovány uceleně.

Hyperinflaci lze jen těžko oddělit od ostatních komplikací, jimiž země v této době procházela – zejména proto, že s hyperinflací přímo souvisí. V prvních kapitolách rozeberu okolnosti inflace ve Výmarské republice a pokusím se nastínit podhoubí, které zde pro následné problémy existovalo od začátku války. Dále se zaměřím na reparační otázku. Především pak na to, jak reparace vedly ke znehodnocení měny a na to, jak neúspěšná snaha Německa o vyřešení reparací vedla k okupaci Porúří, jež je další kapitolou práce. Zde pro mě byl důležitý pasivní odpor, který hrál podstatnou vnitropolitickou roli a znásobil existující měnové problémy. Následuje rozbor dopadů inflace na společnost, která se rozštěpila na ty, kteří na hyperinflaci nesmírně trpěli a na menšinu těch, kteří se díky ní dokázali obohatit. Poslední část práce je věnována radikálním řešením, pro něž hyperinflace vytvořila prostor. Vedle méně nebezpečných separatistických tendencí to je především hrozba komunistického puče a radikálně-pravicového převratu

Literatura

Pro svou práci jsem použil knihy pojednávající meritorně o dějinách Výmarské republiky, především pak o jejích problémech a krizích. Z větší části se jedná o díla německých historiků, doplněná historiky anglickými či americkými (především pro kapitolu o reparacích a Rúrské krizi). Českou psanou literaturu jsem nevyužil, zejména proto, že téma Výmarské republiky obecně a především pak hyperinflační krize u nás nepatří k frekventovaným. To byl také jeden z hlavních důvodů, proč jsem si toto téma zvolil.

Vycházel jsem především z monografických děl renomovaných historiků zaměřených na krizové fáze Výmarské republiky a tím také na přechod od demokracie k totalitě. Jedná se především o dílo německého historika Hanse Mommsena *Die Verspielte Freiheit*, které považuji za velmi kvalitní a komplexní syntézu událostí let 1918-1933 s důrazem na erozivní tendence, jež na stát působily. Výhodou díla je také skutečnost, že jeho autor hojně čerpá z archivních dokumentů. Maximálně komplexně se fenoménem výmarské inflace zabývá Gerald D. Feldman v díle *The Great Disorder*, které sleduje jeho politické, ekonomické i společenské aspekty. Feldman je historikem, který se hyperinflaci věnuje dlouhodobě a patří k nejuznávanějším odborníkům na toto téma. Čerpal jsem také z knihy *Verkehrte Welt* Martina Geyera, která rovněž obsáhle pojednává o vážných komplikacích, jimiž Výmarská republika procházela, avšak s důrazem na Mnichov, což není od věci, protože právě toto město bylo v této době základnou pravicového extremismu. Geyer na konkrétních příkladech demonstruje rozpad společenských hodnot. Poměrně nový pohled na problémy Výmarské republiky zprostředkovává také v roce 2007 vydaná kniha německého historika Erica Weitzera (v anglickém překladu) *Weimar Germany: Promise and Tragedy*. Tato kniha je užitečná především v pohledu na tehdejší společnost, když vychází z dění v Berlíně. Podnětné otázky pro budoucí historiografických výzkum, rozebrání kontroverzí, ale také řadu odpovědí nabízí souborná práce Eberharda Kolba *Die Weimarer Republik*. Konkrétně pro otázku reparací a politiku Cunovy vlády mi bylo nápomocno dílo *The Cuno Government and Reparations* od Hermanna-Josefa Rupiepera. Pohled na složité manévrování vlád podstupované pro záchranu demokracie a parlamentarismu, které byly pod neustálým tlakem, obzvlášť v kritickém období roku 1923, poskytuje kniha *Das Schwierige Spiel des Parlamentarismus* německého historika Thomase Reithela. Pro lepší vhlad

do zásadního rozhodování kancléře Gustava Stresemanna jsem využil dvě respektované biografie: *Gustav Stresemann: Weimars Greaters Statesman* od Jonathana Wrighta a *Gustav Stresemann: Patriot und Staatsmann* od Johna P. Birkelunda. Oběma je vlastní pozitivní nahlížení Stresemannových činů, proto jsem k nim jako ke zdrojům přistupoval zprvu obezřetně, studium dalších materiálů ale kladnou roli Stresemannova kancléřství potvrdilo. Pro pochopení ekonomického aspektu inflace jsem použil díla Carla Ludwiga Holtfrericha *Die Deutsche Inflation* a Knuta Borchardta *Wachstum, Krisen, Handlungsspielräume*.

Aktuální reflexe inflace

Inflace nebyla v západním světě, ani konkrétně v Německu, od druhé poloviny dvacátého století až dosud velkým problémem. V sedmdesátých letech se sice na globální úrovni objevil fenomén stagflace, tedy stagnujícího hospodářského růstu a stoupajících cen, ten však byl způsoben z větší části ropnou krizí a do té doby velmi rychlým růstem, jenž narazil na své možnosti. Lidé sice museli za zboží platit více, až na výjimky se však jejich životní úroveň zásadně nezhoršila.²

Na riziko inflace sice ekonomové poukazují, zejména ve spojení s hospodářskými politikami, neustále, nedávná ekonomická a finanční krize však debatu ještě zesílila. Zatímco uprostřed krize ceny klesaly, objevují se obavy, aby po jejím překonání nedošlo naopak k rychlému nárůstu cenové hladiny. Státy na celém světě se musely zadlužit, aby hospodářství nekleslo ještě hlouběji a nyní hledají způsoby, jak dluhy splatit.

Zástupci jedné z nejhodnověrnějších finančních institucí světa, Mezinárodního měnového fondu, hovoří o potřebě zvýšení inflačního cíle na čtyři procenta.³ Jiní ekonomové, jako například Joshua Aizenman a Nancy Marion, vidí jedinou možnost, jak redukovat vysoký americký dluh, v tom, že příští roky bude inflace na pěti procentech.⁴ V dobách slabého hospodářského růstu jde prý o jediné efektivní řešení. Kenneth Rogoff, harvardský profesor a bývalý člen vedení MMF, vyzývá americkou centrální banku k nastavení šestiprocentního inflačního cíle.⁵

2

<http://www.faz.net/s/RubB8DFB31915A443D98590B0D538FC0BEC/Doc~E9147A5D1A18A44709E4C1D4EC8489E78~ATpl~Ecommon~Scontent.html>

³ http://www.focus.de/finanzen/news/inflation-der-iwf-und-das-spiel-mit-dem-feuer_aid_484082.html

⁴ <http://www.voxeu.org/index.php?q=node/4413>

⁵ <http://www.telegraph.co.uk/finance/financetopics/financialcrisis/4701569/Ken-Rogoff-says-Fed-needs-to-set-inflation-target-of-6pc-to-help-ease-crisis.html>

Uznávané moderní ekonomické teorie dosud počítaly se stabilními penězi jako jedním z hlavních paradigmat. Za optimální inflační cíl byla považována zhruba dvě procenta. Toto uvažování se ale zjevně mění a především vyspělý svět směřuje k laxní měnové politice. Možná žijeme v době, kdy dochází k novému nastavení peněžní stability. A je otázkou, zda z úvah o čtyř či šestiprocentní inflaci nevzejde nebo nebude vynucen ještě vyšší inflační cíl. Proti takovým úvahám ostře vystupují Němci, pro něž měnová stabilita v dosavadním chápání zůstává základní hodnotou. „Mezinárodní měnový fond si hraje s ohněm,“ reagoval na zmíněný inflační návrh MMF prezident Německé spolkové banky Axel Weber.⁶

Společenský dopad

Z historického hlediska nemusí být náhodou, že se za měnovou stabilitu zasazují právě Němci. Ačkoliv nebyli jediní, právě jejich zkušenost s inflací, která přerostla v hyperinflaci a znamenala naprostou destrukci marky, jsou silné, i když pocházejí už z dob Výmarské republiky. Německá hyperinflace a její důsledky však mohou posloužit jako odstrašující příklad pro všechny ostatní.

Ačkoliv se diskuze o inflaci mohou zdát jako ryze ekonomické, případné důsledky jdou mnohem hlouběji. Inflace se totiž dotýká úplně všech a ovlivňuje měřítko hodnot celé společnosti. Z jejího pohledu jde o důvěru ve stát a nakonec může být v sázce i důvěra v demokracii jako takovou.⁷

Ovlivňovat inflaci znamená ovlivňovat společenské uspořádání. V moderních společnostech už peníze nehrají jen roli prostředku směny, ale tvoří jednu ze základních hodnot, podobně jako společenské postavení či rodina. Jakmile na peníze přestane být spolehnutí, posunují se hodnoty celé společnosti a dochází k radikalizaci.

Ekonomická a politická destabilizace jdou ruku v ruce; vzájemně se posilují. Slabý stát nedokáže nic jiného než platit své dluhy tak, že roztočí tiskařské stroje. Výsledná inflace pak stát oslabuje ještě více. A to především proto, že stát tím porušuje nepsanou dohodu s občany.

Inflaci není možné podceňovat. Stabilní peníze jsou v dnešní společnosti silně zakořeněny a lidé je berou jako jistotu. Obchodní smlouvy a majetky jsou založeny na důvěře v konstantně nízkou inflaci. Pakliže je tato důvěra nabořována, dochází

⁶ <http://www.ftd.de/politik/konjunktur/waehrungspolitik-der-iwf-spielt-mit-dem-feuer/50080179.html>

⁷ Geyer Martin, *Verkehrte Welt*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1998, str. 23

k roztržkám. Zaměstnanci stojí proti zaměstnavatelům, dlužníci proti věřitelům, staří proti mladým atd.

Dnes se zdá, že je inflace pod kontrolou a že si státy mohou určovat, jak vysoká vlastně bude. Také v poválečné Výmarské republice docházelo k využívání inflace k rychlejšímu hospodářskému ozdravení a nastartování růstu. Inflace může být krátkodobě prospěšná: dluhy se splácejí snadněji, aniž by musely výrazněji růst daně. Jak se ale ukázalo i ve Výmarské republice, snadno se vymkne kontrole, stačí jen nějaký impuls. Zatímco zpočátku se může inflace jevit jako bezbolestné řešení problémů, po čase je přesným opakem. Inflace je překvapivá, nespravedlivá a nedemokratická. Nepatří k transparentním opatřením – teprve poté, co proběhne, si občané uvědomí, že přišli o část kupní síly.

1. Od inflace k hyperinflaci

Historický výzkum inflace ve Výmarské republice trvá už několik desítek let, stále však nelze říct, že jsou všechny otázky této problematiky uspokojivě vysvětleny. Již uskutečněné závěry navíc nejsou zcela jednotné a v některých zásadních ohledech se mívají.

1.1 Pozitiva a negativa

Rozporuplný je především pohled na otázku, zda v případě výmarské inflace šlo o převážně negativní či pozitivní jev. Pamětníci a výklady dopadů na život obyvatelstva obvykle akcentují negativa spojená především s hyperinflací. S odstupem však proti nepopíratelným problémům lze postavit také pozitiva, která inflace poskytovala v bezprostředním poválečném období. Podařilo se rychle demobilizovat miliónovou armádu, došlo k rapidnímu odbourávání nezaměstnanosti přeměnou válečného průmyslu na mírový a k přizpůsobení obchodu mezinárodní poptávce. To vše by bylo zřejmě mnohem pomalejší, kdyby se stát snažil držet inflaci na uzdě.⁸

1.2 Delší proces

Mezi historiky panuje konsensus v tom, že inflaci je třeba chápat jako proces, který se započal již v roce 1914 se začátkem války. Tento proces však procházel fázemi, kterým se dá – i s ohledem na interpretaci – přisoudit odlišné hodnotící

⁸ Geyer Martin, *Verkehrte Welt*, str. 21

znaménko. Inlace prošla fázemi relativně stabilní a kredibilní měny, přes rychlý propad měny až po dramatické znehodnocení peněz, pro které se vžil pojem „hyperinlace“. Její kulminace začala na přelomu let 1922 a 1923 a bezprostředně souvisí s neschopností Německa platit přemrštěné reparace a následnou okupací Porúří.⁹ Dramatický průběh hyperinlace, která nabourala život takřka celé společnosti, nelze vnímat jinak než negativně, jakkoliv její důsledky vedly k určitému uvolnění mezinárodní situace. Je to ale právě hyperinlace, která svým relativně krátkým a destruktivním průběhem, přebíjí vnímání inflačního procesu jako takového.¹⁰ Německý historik Carl Ludwig Holtfreich, jako jeden z předních odborníků na výmarskou inflaci, ji až do léta 1922 hodnotí jako racionální hospodářsko-politickou strategii. Dokonce tvrdí, že volání po deflační či tvrdě stabilizační politice, jež se už v té době objevovala, by vedla k pádu demokratického parlamentarismu už před rokem 1923.¹¹ To je pochopitelně kontroverzní a hypotetické tvrzení, jehož potvrzení by – jak tato práce také ukáže – do velké míry záleželo na konkrétní vládě, která svou slabostí či silou dokázala na labilní politické scéně Výmarské republiky ovlivnit mnohé. Zároveň je otázkou, zda lze skutečně chápat jednotlivé fáze inflačního procesu samostatně. V izolované podobě jistě přinesly i pozitivní efekty, zároveň je ale na místě se ptát, zda by skutečně došlo k rozpoutání hyperinlace, kdyby ekonomika nebyla celé roky držena ve zostřujícím se proinflačním kurzu. Na druhé straně zní názor reprezentovaný například ekonomem Heinrichem Herknerem, který tvrdí, že „inlace všechno roztrhala rozerval a postavila na hlavu“.¹²

Ve své práci se meritorně věnuji hyperinflaci a okolnostem s ní spojených, protože je v celém inflačním procesu považuji za nejzávažnější.

2. Příčiny inflace

„Inlace z let 1914-1923 není žádnou hospodářskou nehodou. Naopak se jedná o primárně politický fenomén,“ formuloval obecně přijímanou hypotézu historik Knut Borchardt. Inlace podle něj není primárně měnově-hospodářský problém se sekundárními společenskými dopady, nýbrž boj o prostředky s monetárními

⁹ Kolb Eberhard, *Die Weimarer Republik*, Mnichov: Oldenbourg, 1988, str. 178

¹⁰ Inlace měla objektivně vzato i své pozitivní momenty: do světové hospodářské krize let 1920/21 Německo nespadlo, a zatímco ve Velké Británii panovala dvacetiprocentní nezaměstnanost, Německo vykazovala takřka plnou zaměstnanost.

¹¹ Holtfreich Carl-Ludwig, *Die deutsche Inflation 1914-1924*, Berlín: de Gruyter, 1980, str. 217, 329

¹² Geyer Martin, *Verkehrte Welt*, str. 22

podmínkami a následky. Proto pro její vysvětlení nelze uplatnit abstraktní teoretické modely.¹³

Názory na příčiny a řešení inflace a následně hyperinflace ve Výmarské republice se různí. Od antirepublikánských politiků a autorů lze zaznamenat takový výklad, že inflaci způsobily podmínky Versailleské mírové smlouvy. Z podobných kruhů zaznívala kritika neschopnosti politiků, kteří se dostali k moci po listopadu 1918. Odpůrci volného trhu zase poukazovali na podíl spekulantů, kteří bohatli na pádu měny a svými kroky na trzích jej dále podporovali. A nelze pominout ani zmíněné sledování vyššího inflačního cíle.

Tyto pohledy na věc jsou silně ideologické a žádný z nich pravděpodobně nelze považovat za hlavního hybatele inflace. Lze však připustit, že svůj díl na vývoji událostí směrem k hyperinflaci měly.

Ryze ekonomické a odborně přijímané hledisko vidí počátky proinflační politiky již na počátku první světové války, tedy v roce 1914. Říšská vláda se tehdy rozhodla nefinancovat válečné výdaje nepopulárním zvýšením daní, nýbrž formou půjček, mimo jiné také od občanů, kteří z nich později měli získat jen naprostý zlomek původní hodnoty. Došlo také k uvolnění zákonů zajišťujících poměrně přísný poměr krytí papírových peněz zlatými rezervami. Z přísného poměru bylo ustoupeno tak, aby tiskařské stroje mohly uspokojovat rostoucí finanční náročnost zbrojení. Výsledkem byl rychlý pád říšské marky na mezinárodním trhu, kde v roce 1918 klesla na polovinu své předválečné hodnoty.¹⁴

Inflaci jistě napomohly spojenci požadované reparace, které byly vyčísleny v takové výši, že by významně zatížily i zdravou zemi, natožpak poražené a zadlužené Německo. Zároveň byli politici vystaveni široké škále problémů, které bylo nutno řešit. Inflace byla zpočátku jen jedním z nich. Po válce se nezdálo, že půjde o zásadní problém ekonomiky, dokonce svým způsobem pomáhala rychlejšímu rozvoji hospodářství. V prvních poválečných letech se jí dařilo držet pod kontrolou, a přestože by se z dnešního pohledu dala označit za pádivou, lidem příliš nevadila,

¹³ Holtfrerich Carl-Ludwig, Die deutsche Inflation 1918-1923 in internationaler Perspektive: Entscheidungsrahmen und Verteilungsfolgen (referát), *Historische Prozesse der deutschen Inflation 1913-1924*, Berlín: Colloquium Verlag, 1978, str. 321

¹⁴ Feldman Gerald, *The Great Disorder: Politics, Economics and Society in the German Inflation 1914-1924*, Oxford: Oxford University Press, 1997, str. 66-72

jelikož mzdy její vývoj reflektovaly. Německo však bylo již po válce tak finančně hospodářsky zatíženo, že situaci mohlo jen těžko řešit, aniž by se dostalo do krize.¹⁵

Německo inflaci využívalo také jako prostředek k obcházení reparačních požadavků. Dalo by se říct, že inflace byla částí německé reparační politiky. Dala se totiž použít jako argument k obcházení mírové smlouvy. Dokud totiž trvaly inflační tendence, nebylo možné přesně určit schopnost Německa splácet. Němci mohli tvrdit, že každá další reparační splátka situaci ještě zhorší. Spojenci však pro takovou argumentaci neměli pochopení a na reparacích trvali, nehledě na hospodářskou situaci Německa.¹⁶

3. Reparace

S reparacemi byla potíž od samého počátku. Jak napsal americký expert Norman H. Davis o řešení této otázky: „Některé delegace chtěly Německo zničit, některé chtěly kasírovat reparace a další chtěly oboje. Některé chtěly kasírovat víc, než Německo přislíbilo nebo bylo schopno dodat a další mu chtěly sebrat kompletní kapitál, zničit ho a pak mu prezentovat rozsáhlé reparační požadavky.“¹⁷ V dopise britskému premiérovi Lloydovi Georgeovi dokonce napsal: „Požadování tak velké sumy hrozí nebezpečím, že Německo odmítne splácet a konfrontuje tak spojení s veřejným snížením požadavků nebo s podstoupením vojenské okupace na dobu neurčitou, a to buď proto, aby si vynutili přijetí požadavků, nebo proto, aby je sami uspokojili.“¹⁸

3.1 Bezprecedentní reparace

Reparace nebyly v mezinárodním právu novinkou, ovšem na Německo byly ušity v bezpříkladné výši. Nejenže měli Němci odškodnit obyvatelstvo spojeneckých zemí a jeho ztráty, které způsobila německá armáda na zemi, na moři i ve vzduchu, ke všemu měli převzít platbu důchodů penzionovaných vojáků.

Nebylo však vůbec jasné, jakou formou by mělo Německo platit. Uvažovalo se o vyslání německých pracovních sil, které by pomáhaly s obnovou zejména ve Francii a Belgii. Proti tomu se však vzedmula mohutná vlna odporu odborů a

¹⁵ Tamtéž, str. 381-382

¹⁶ Kolb Eberhard, *Die Weimarer Republik*, str. 43

¹⁷ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 382

¹⁸ Stannader Baker Ray, *Woodrow Wilson and World Settlement*, Garden City: Doubleday, Page and Company, 1922, str. 381

průmyslníků v těchto zemích, kteří si sami od obnovy slibovali pracovní příležitosti a příjmy. Dodávky průmyslového zboží zase jednoznačně odmítli Britové. Jenže Německu byla velmi omezena i možnost obchodu, když došlo ke konfiskaci jeho námořní flotily i přepravních vagónů.

Jeden z hlavních amerických poradců přes reparace Bernard Baruch, který byl velkým odpůrcem drakonických francouzských požadavků, tehdy varoval, že „Německo má zaplatit určité odškodnění, ale zároveň jsou mu odebrány možnosti, aby zaplatilo.“¹⁹

Spojenci zprvu neurčili celkovou částku, kterou by Výmarská republika měla na reparacích zaplatit. Usnesli se jen na tom, že s placením má začít v srpnu 1919 a pokračovat v něm do května 1921, kdy se měla sejít reparační komise. Do té doby mělo Německo zaplatit 20 miliard zlatých marek a ročně odevzdávat 38 milionů tun uhlí rovnou po dobu deseti let. K tomu měly být připočítány ještě další dodávky dřeva, chemikálií a dalších surovin.²⁰

3.2 Brzké problémy

Už na jaře roku 1920 se ale Německo dostalo do zpoždění s dodávkami uhlí, také kvůli probíhajícímu Kappovu puči, který zastavil výrobu. Šlo však o dobrou záminku pro nová jednání mezi spojenci a politiky Výmarské republiky. Spojenci byli zjevně připraveni k jistým ústupkům, ale němečtí politici se prezentovali příliš sebevědomě a žádali příliš. Jednání tak skončila krachem.²¹

Namísto zmírnění reparační politiky spojenců od nich přišel konkrétní, ale zcela nereálný plán. Britský premiér Lloyd George konečně kývnul na tvrdý francouzský návrh. Německo mělo zprvu platit roční obnos dvou miliard zlatých marek, a to po dobu 42 let. Za tuto dobu by se navíc roční suma zvyšovala až na konečných šest miliard zlatých marek. Po celou tuto dobu mělo Německo odevzdávat 26% zisku z vývozu. Vznikl tak takzvaný „Londýnský plán splátek“.²²

Německo předložilo vlastní představu o výši reparací. Celkově bylo ochotno zaplatit 30 miliard marek. Reformační komise se v květnu 1921 nicméně přiklonila spíše ke spojeneckému návrhu, když celkovou výši reparací vyčíslila na 132 miliard

¹⁹ Rupieper Hermann-Josef, *The Cuno Government and Reparations, 1922-23*, Boston: Martinus Nijhoff, 1979, str. 5

²⁰ Brown Brendan, *Monetary Chaos in Europe*, London: Croom Helm, 1988, str. 138

²¹ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 383-384

²² Kolb Eberhard, *Die Weimarer Republik*, str. 44

zlatých marek, splatných ve třech úpisech, přičemž ten třetí, nejvyšší, mohl Německu při pravidelném plnění závazků odpadnout.²³

Reparační realita byla ale ještě horší, než jak ji ukazují tvrdé podmínky. Vztahovala se totiž na předválečný kurz marky vůči dolaru, který byl zhruba 4:1. Dluh 50 miliard zlatých marek tak představoval 12,5 miliard dolarů. Jenže v květnu 1921 už na tuto částku bylo třeba vyhradit 750 miliard papírových marek, protože kurz od začátku války klesl na 1:60 vůči dolaru. První miliardu zlatých marek přitom Německo muselo uhradit do konce května 1921. Toho nemohla vláda docílit jinak než vytištěním potřebných peněz. V důsledku toho se kurz vůči dolaru opět propadl, a sice na 1:310. Takto přispívaly reparace k roztáčení inflační spirály.²⁴

Na setkání Americké historické asociace 29. prosince 1922 prohlásil americký ministr zahraničí Hughes: „Nemůžeme tyto problémy považovat za čistě evropské, jsou to problémy celého světa.“ A dodal: „Dokud se Německo nezotaví, nedostaví se ani hospodářské zotavení Evropy.“²⁵

Z této myšlenky měl později vzniknout Dawesův plán, ovšem v té době se proti Hughsově iniciativě postavila Francie v čele s premiérem Poincaré. USA a Velká Británie si ji nechtěli rozhádat, proto nabídka na „vyjmutí otázky reparací z politiky“ ležela více jak jeden rok ladem.²⁶

3.3 Neoblomní Francouzi

Kabinet kancléře Josepha Wirtha²⁷ se ocitl v nelehké úloze. Na jedné straně se vyslovoval pro dodržení podmínek spojenců a razil „politiku plnění“²⁸, na druhé straně si uvědomoval problematičnost situace a kritizoval omezené dodávky uhlí, které vyjednal průmyslník Stinnes a Lubersac (Stinnes-Lubersacova dohoda) s Francouzi. Wirth čelil snahám pravice zavést deflační politiku, v níž pravice viděla jedinou šanci na stabilizaci hospodářství.²⁹

Spojenci, zejména pak Francie, však problémy německého hospodářství stále nemínily reflektovat a na splácení dohodnutých reparací trvali. V červenci 1922

²³ Fink Carole, *The Genoa Conference: European Diplomacy 1921-1922*, Syracuse University Press, 1993 str. 15

²⁴ Craig, *Deutsche Geschichte*, 386

²⁵ Hester James, *America and the Weimar Republic, 1918-1925*. Oxford, duben 1955, s. 357

²⁶ Birkelund John, *Gustav Stresemann: Patriot und Staatsmann*, Hamburg: Europa Verlag s. 269

²⁷ V úřadu do listopadu 1922 za politickou stranu Zentrum.

²⁸ Vláda chtěla plněním požadavků (takzvaná *Erfüllungspolitik*) na hranici únosnosti ukázat, že dostat podmínkám je nemožné. Tato politika měla zároveň být protiváhou pravicovým kruhům volajícím po revizionismu.

²⁹ Tamtéž, s. 270

německá vláda oznámila, že další splátku nezaplatí, protože si to nemůže dovolit a nebude si to moci dovolit ani v letech 1923 a 1924.³⁰

Ministr zahraničí Walther Rathenau vyvinul značnou diplomatickou iniciativu vůči Francouzům. V říjnu 1921 vedl rozhovory s Louistem Loucherem o takzvaném ujednání z Wiesbadenu (*Wiesbadener Abkommen*). V něm šlo o modifikaci reparačního plnění, konkrétně pak směrem ke zvýšení podílu, který bude poskytován ve formě zboží.³¹

Známky uvolňování napětí však byly klamné. Ve Francii se proti těmto návrhům, kterým se francouzská vláda nebránila, zvedla vlna odporu průmyslníků a odborů. Toho se chopil pravicový politik Raymond Poincaré, jemuž se vytrvalou kampaní podařilo přimět k odstoupení premiéra Aristida Brianda, jenž byl spolu s Lloydem Georgem přístupný jednání s Německem o reparačních modifikacích a stejně jako on měl za to, že Německo nemá být zcela ponižováno. S nástupem Poincaré však padly naděje na zmírnění reparací. Tento politik totiž sveřepě trval na jejich plnění tak, jak ho vyhlásila reparační komise. Eskalující napětí mezi Francií a Německem tak mělo trvat další dva roky.³² Robert W. Boyce nicméně píše o tom, že Poincaré byl svolný ke kompromisní dohodě s Německem, ale nástup Cunova kabinetu, který žádal až příliš velké ústupky a také kritika části francouzských politiků, přiměla Poincaré k tvrdému postoji.³³

Již v souvislosti s listopadovým odstoupením Wirthova kabinetu mluvil francouzský premiér Poincaré o nutnosti obsadit část Německa, pokud nebude plnit reparační nároky. Ministr zahraničí Rathenau měl před svou smrtí³⁴ prohlásit, že okupace Porúří je nevyhnutelná.³⁵

3.4 Hledá se kancléř

V této situaci bylo Německo bez vlády a žádný z ambiciózních politiků, ať už to byl Gustav Stresemann³⁶ nebo Konrad Adenauer, se nemohl opřít o parlamentní

³⁰ Kolb Eberhard, *Die Weimarer Republik*, str. 45

³¹ Rathenau Walter, *Cannes und Genua*, Teddington: The Echo Library, 2007, str. 19

³² Fink C., *The Genoa Conference*, str. 44

³³ Boyce Robert, *French foreign and defence policy, 1918-1940*, New York: Routledge, 1998, str. 53-55

³⁴ Walter Rathenau byl zabit 24. června 1922 ve vlně atentátů pravicových extremistů.

³⁵ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 388

³⁶ S ním navíc Ebert neměl dobré vztahy. Stresemann mu zabránil dosáhnout znovuzvolení prezidentem tím, že inicioval změnu ústavy, což prodloužilo prezidentský mandát. Stalo se tak v době, kdy by Ebert znovuzvolení takřka jistě dosáhl.

většinu. Prezident Fridrich Ebert se proto rozhodl pro bezpartijního kandidáta Wilhelma Cuna³⁷, který měl blízko k podnikatelské sféře. Nejenže byly v této kritické fázi existence Výmarské republiky obejity principy přímé demokracie, když se nejvyššího postu v zemi ujal nevolený zástupce, ale navíc byl pod vlivem hospodářské a bankovní lobby, která se tvářila, jakoby se jí problémy země netýkaly a nemínila podat pomocnou ruku. Nutno však dodat, že Fridrich Ebert pro svůj plán zajistil dostatečnou podporu v Říšském sněmu.³⁸ Nejsilnější strany³⁹ se tak vzdaly odpovědnosti ve chvílích, které vyžadovaly rázné politické řešení a přenechaly předpokládatelné nepopulární kroky takřkajíc úřednickému kabinetu, jehož kroky byly nicméně velmi nepřesvědčivé a eskalaci krize nezabránily, pokud jí rovnou nenapomohly.⁴⁰

3.5 Slabý Cuno

Kancléř Cuno se snažil navázat na politiku Wirtha, pokoušel se o srovnání vztahů s Velkou Británií a Spojenými státy americkými, žádal odložení reparačních plateb. Pokoušel se zvýšit hospodářskou efektivitu Německa, vybírat důsledněji daně, udržet vyrovnaný rozpočet, zasáhnout proti formujícím se kartelům a navázat inflaci na mzdy.⁴¹

Cuno a jeho okolí se však za celou dobu své vlády nevyvázali z moci hospodářských kruhů a v zásadě vyhovovali jejich požadavkům. Ekonomická opatření se tak orientovala tím směrem, aby co možná nejméně škodila velkopřemyslníkům a bankám. Nesly se ve znamení negace výdobytků dělnického hnutí z let 1918-1919. To znamená, že mělo dojít ke zrušení osmihodinového pracovního dne, upravení kolektivních smluv, omezení funkce odborů jako vyjednávacích partnerů se zaměstnavateli a také k redukci podpory v nezaměstnanosti.⁴² Naproti tomu stály návrhy, jako zvýšení daní či řešení inflace s pomocí zlatých rezerv Říšské banky. To však hospodářské kruhy odmítaly. Samotné úvahy o zrušení a omezení výdobytků sociálního státu budily myšlenky na nový třídní boj.⁴³

³⁷ Do úřadu nastoupil 5. prosince 1922.

³⁸ Raithel Thomas, *Das Schwierige Spiel des Parlamentarismus*, Mnichov: Oldenburg, 2005, str. 233

³⁹ Kabinet kancléře Cuna získal podporu od SPD až po DNVP, nepodporovala ho KPD.

⁴⁰ Rupieper, *The Cuno Government...*, str. 22

⁴¹ Tamtéž, str. 176

⁴² Gall Lothar, *Die Deutsche Bank, 1870-1995*, Mnichov: C.H.Beck, 1995, str. 211

⁴³ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 390

Rovněž reakce na kritiku Francouzů a dalších spojenců, že Německo se opoždí s platbami a dodávkami, kopírovala zájmy hospodářských kruhů. Na začátku ledna 1923 nabídl Cuno platbu 20 miliard zlatých marek⁴⁴, což mělo být navázáno na zrovnoprávnění Německa v mezinárodním obchodu a opuštění od okupace měst Düsseldorf a Duisburg. Tato nabídka byla odmítnuta a 11. ledna začala okupace Porúří.

Cuno do poslední chvíle doufal, že Francie a Belgie k okupaci nepřistoupí, neměl proto připraven žádný plán a reakce tak byla do značné míry provizoriem.⁴⁵ Německá vláda se rozhodla vyzvat obyvatele Porúří k pasivnímu odporu, který se setkal u veřejnosti s příznivým ohlasem, měl však diskutabilní výsledky. Francouzi a Belgičané na opuštěných místech zaměstnali vlastní lidi a ty, co odmítali poslušnost, zatýkali. Německá vláda také musela lidem v pasivním odporu vyplácet mzdy. Zároveň stále plnila reparace Itálii a Velké Británii. Soukromí podnikatelé však nechtěli přistoupit ke zvýšení daní, na což Cunova vláda ani nijak zásadně netlačila. Teprve po velkém tlaku poskytli alespoň půjčku státnímu sektoru. Ten už však stejně spoléhal převážně na tiskařské stroje, kterými tiskl stále nové peníze a neustále snižoval hodnotu marky.⁴⁶

Rovnice, kdy vláda vyplácela postižené pasivním odporem a kdy podnikatelé, mající na Cuna enormní vliv, odmítali zvýšení daní, vedla ke zvýšení ročního deficitu z 6.1 miliard marek v roce 1922 na 11.7 miliard marek v roce 1923. Ceny stoupaly a stát tisknul peníze jen proto, aby pokryl poptávku po měně.⁴⁷

4. Rúrská krize

11. ledna 1923 vstoupili francouzští a belgičtí vojáci do Porúří, které začali okupovat. Francouzi měli plán připraven dopředu a nedali na návrhy Britů koncem roku 1922, aby k němu nepřistupovali. Vláda pod francouzským premiérem Poincaré se rozhodla vymáhat práva, která byla Francii dána Versailleskou mírovou smlouvou.⁴⁸

Cuno doufal v podporu Velké Británie, která se skutečně vyslovila proti okupaci, ale nijak nezasáhla. Spojené státy americké kritizovali Francouze ještě

⁴⁴ Rupieper, *The Cuno Government...*, str. 27

⁴⁵ Tipton Frank, *A history of modern Germany since 1815*, 3. svazek, Berkeley: University of California Press, 2003, str. 331-332

⁴⁶ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 394

⁴⁷ Tipton Frank, *A history of modern Germany...*, str. 332

⁴⁸ Asmuss Burkhard, *Republik ohne Chance*, Berlin: de Gruyter, 1994, str. 453-454

ostřeji, ani ony však nezasáhly. Cuno se tak alespoň pokoušel získat světové veřejné mínění na svou stranu. Ozbrojený odpor byl tak jako tak zcela nerealistickou možností, a tak byl vyhlášen odpor pasivní. Politika pasivního odporu spočívala ve vytvoření jednotné politické fronty a překonání třídních rozporů. Podle historika Hanse Mommsena byl ale pasivní odpor od počátku slepou uličkou, když sice dokázal nebývale sjednotit obyvatelstvo a získat náklonnost mnohých zahraničních diplomatů, ale neměl šanci v měření sil s Francií.⁴⁹

Ačkoliv se od konce války začaly rychle rozevírat nůžky mezi kapitalisty a pracujícími, společná zkušenost s francouzskou okupací opět oživila myšlenku „národní společnosti“, která se stala již válečným mýtem. Větší míra sounáležitosti byla dána také německým přesvědčením, že Francie chce dokonat to, co se jí po válce nepovedlo, a sice rozbití Německa.⁵⁰

Jedním z cílů pasivního odporu byl také deklarativní vzdor vůči Francii. Podle německých politiků mělo být jasné, kdo je v tomto sporu agresor a kdo porušil ujednání Versailleské mírové smlouvy. Političtí teoretici snili o tom, že na konci pasivního odporu bude Německo vyvázáno z nutnosti plnit versailleské dohody přinejmenším vůči Francii, která prý smlouvu svým krokem zrušila.⁵¹

Vláda se proti těmto představám nijak zvlášť nevymezovala, mnohdy je svou propagandou dokonce podporovala. Tato situace však hrála do karet těm kruhům, které odmítaly mírové smlouvy a které považovaly parlamentní uspořádání za jejich důsledek, jenž se přičí ústavní tradici Německa. Stále častěji zaznívaly hlasy, že to byla právě politika plnění reparací, která Německo zahnila do ekonomických problémů.⁵²

5. Odpor

Oficiální odpověď německé vlády na okupaci Porúří se omezila na vyhlášení pasivního odporu, který byl parlamentem schválen již 13. ledna 1923, obyvateli Porúří byl však samovolně prováděn od samého počátku okupace.

⁴⁹ Mommsen Hans, *Die Verspielte Freiheit: Der Weg der Republik von Weimar in den Untergang 1918-1933*, Frankfurt: Propyläen, 1990, str. 141

⁵⁰ Tamtéž, str. 142

⁵¹ Feldman Gerald, *The Great Disorder: Politics, Economics and Society in the German Inflation 1914-1924*, Oxford: Oxford University Press, 1997, str. 736-737

⁵² Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 142-43

5.1 Aktivní odpor

Objevil se také odpor aktivní, který však vládou nebyl uznáván jako legitimní a bombové atentáty či vraždy francouzských agentů byly německou vládou veřejně odmítány. Předáci aktivního odporu v Porúří, například Hans Hauenstain nebo Leo Schlageter, byli za své činy zatčeni a odsouzeni. Schlageter se pro komunisty i radikální pravičáky stal symbolem odporu, a po převzetí moci nacisty v roce 1933 byl vynášen nejen coby hrdina celé rúrské potyčky, ale vůbec anti-francouzského odporu v Německu.⁵³

Ačkoliv byl aktivní odpor veřejně odmítán jako neadekvátní řešení situace a jeho původci byli samotnými Němci zatýkáni, významný podíl na něm měla armáda. Ta v eskalaci konfliktu viděla příležitost, jak obejít demilitarizační nařízení spojenců, což bylo ještě podtrženo tím, že se z Německa stáhla mezinárodní armádní komise. Vedení Reichswehru tedy přinejmenším nebránilo, spíše ale ještě podporovalo vyzbrojování nejrůznějších paramilitárních jednotek.⁵⁴

5.2 Pasivní odpor

Cuno sice přicházel s jistými ústupky a návrhy Francouzům, ti však odmítali přistoupit na kompromis, dokonce přes naléhání Velké Británie a skutečnost, že Britové a Američané považovali okupaci Porúří za ilegální. Cuno se dostal do situace, ze které neviděl východisko. 12. srpna 1923 odstoupil.⁵⁵

Kabinet kancléře Cuna se na pasivní odpor spoléhal tak silně, že neviděl možnost, jak ho ukončit. Stala se z něj proto překážka jakékoliv dohody s mocnostmi. Přitom pokračování v pasivním odporu bylo zásadně neslučitelné se zájmy velkopřemyslníků, o něž se Cuno jinak opíral. Navíc se objevil velký problém nejen s hyperinflací, ale také strmě klesající reálnou mzdou.⁵⁶

Vedle chybných kroků a odhadů kancléře Cuna ale není možné pominout odpovědnost většiny parlamentních stran, které sice se vznikem Cunova kabinetu vyslovily souhlas, ale následně se od něj distancovali a poskytovali mu jen tu nejnutnější podporu k přežití. Slabost vlády byla o to více kritizována, oč více si od ní

⁵³ Conan Fischer, *The German Communists and the Rise of Nazism*, Basingstoke, 1991, str. 54-57

⁵⁴ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 143

⁵⁵ Raithel Thomas, *Das Schwierige Spiel des Parlamentarismus*, Mnichov: Oldenburg, 2005, str. 232

⁵⁶ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 149

veřejnost, ale i řada politiků slibovali. Nadstranický kabinet měl mít volnost v konání, nakonec se ale ukázalo, že bez podpory parlamentu mnoho nedokáže.⁵⁷

5.3 Stresemann se stává kancléřem

Prezident Friedrich Ebert tak k řešení situace povolal nového kancléře – Gustava Stresemanna. Jeho úkolem bylo sestavit velkou koalici se zástupci sociální demokracie. V říšském sněmu získal dostatečnou podporu, přesto vládě svůj hlas nedala silně pravicová část poslanců za Stresemannovu stranu DVP a také část sociálních demokratů. Ti se obávali, že Stresemannův kabinet bude hájit především zájmy podnikatelů a průmyslníků. Paradoxně to ale byla ta část DVP, která pro Stresemannův kabinet nehlasovala rovněž, v níž byli právě stoupcí podnikatelských struktur. Už to byl náznak nové orientace, v níž měly dostat přednost zájmy státu nad těmi podnikatelskými.⁵⁸

5.4 Vláda velké koalice

Stresemann už při sestavování vlády pochopil, že bez SPD nemůže krizi vyřešit. Tento bývalý monarchista a extrémní nacionalista nyní o diktatuře, kterou by ještě před časem vřele přivítal, uvažoval jen jako o nejzazší možnosti, která by následovala zřejmě poté, co by sociální demokracie odmítla podíl na sanaci země.⁵⁹ Několik měsíců trvající Rúrská krize a stále hůře zvladatelná hyperinflace však skutečně pomohly překlenout do té doby nepřeklenutelné rozdíly. Alternativy totiž nebyly příliš realistické, v úvahu připadala jen Výmarská koalice⁶⁰, vláda SPD s podporou komunistů či menšinová vláda občanských stran. To by však byla příliš slabá nebo nepřijatelná řešení. K tomu, že se nakonec zformovala vláda velké koalice, přispěla i osobnost samotného Stresemanna, který jako jeden z mála politiků v zemi představil realistické řešení vnitro i zahraničněpolitických problémů.⁶¹

5.5 Debata o pasivním odporu

Stresemann podobně jako drtivá většina politiků zprvu pasivní odpor podporoval a za spektrum občanských stran byl jeho zastáncem. Jeho pohled na

⁵⁷ Raithel Thomas, *Das Schwierige Spiel...*, str. 233-234

⁵⁸ Mommsen Hans, *The Rise and Fall of Weimar Democracy*, The University of North Carolina Press, 1996, str. 137

⁵⁹ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 150

⁶⁰ Sestává z SPD, katolické strany Zentrum a levicově liberální DDP, vládla v letech 1919-1921.

⁶¹ Raithel Thomas, *Das Schwierige Spiel...*, str. 234

situaci se však na rozdíl od Cunova vyvíjel. Bylo stále patrnější, že čas hraje proti Němcům. Stresemann se velmi obával antidemokratických hrozeb a přešel k názoru, že pasivní odpor je na konci svých možností. Národu podle něj začala nebývale škodit inflace, která způsobovala sociální nepokoje a třídní antagonismus. „Vládní loď musí proplout mezi Scyllou fašismu a Charybdou komunismu,“ napsal v článku pro list *Deutschen Stimmen*. Obával se jak Hitlerova antisemitského nacistického hnutí, tak sovětské Kominterny v Německu.⁶²

Na počátku politiky pasivního odporu měl tento podporu napříč politickým spektrem. Jak už bylo zmíněno, pohled některých politiků se však měnil v jeho neprospěch. Tématu pasivního odporu se navíc postupně zmocnila sociální demokracie (SPD). „Odpor je možný jen proto, že dělníci, přesněji socialističtí pracovníci, povstali do jednoho muže,“ prohlásil sociální demokrat Hermann Muller.

Ale i samotní odboráři si uvědomovali problematičnost pasivního odporu. Například Theodor Leipart z federace německých odborů (*ADGB*) vyzval v dubnu 1923 k rezignaci kancléře Cuna, protože není schopen dohody se západními mocnostmi. Upozornil i na to, že prodlužování odporu na dobu neurčitou je neslučitelné se zájmy dělníků. Jak odbory, tak sociální demokracie se ale na ukončení odporu bály tlačit přímo, protože se obávaly toho, že budou vnímány jako zrádci národa.⁶³

Dělníci skutečně brali odpor jako zásadní a bránili v něm především své revoluční výdobytky před pravicově založenou Francií, která z jejich pohledu potlačila pracující třídu doma a nyní chce změnit mezinárodní uspořádání dané v roce 1919. Stresemann proto dopředu počítal s nepokoji a vzpourami ve chvíli, kdy politiku pasivního odporu opustí.

Také buržoazní kruhy uznávaly, že pasivní odpor je lidovým fenoménem. „Odpor, jak každý dobře informovaný člověk ví, vyrostl zespona a jeho hybateli jsou pracující masy,“ psaly v té době *Vossische Zeitung*.

Stresemann si byl důležitosti mas v hnutí vědom. „Není představitelné, aby nějaká vláda mohla ztělesňovat jiné ideje než ty rezistenční. Každý, kdo mluví nebo píše o adaptabilnějším kabinetu, to znamená kabinetu s menší vůlí k odporu, sám sebe

⁶² Albertin Lothar, *Liberalismus und Demokratie am Anfang der Weimarer Republik*, Düsseldorf: Droste, 1972, str. 426

⁶³ Mommsen, *The Rise and Fall...*, str. 136-137

staví do role člověka, který nemá cit pro veřejné mínění,“ napsal Stresemann v časopisu *Die Zeit*.⁶⁴

5.6 Neudržitelná situace

Zpočátku pasivního odporu trpěla hospodářsky především Francie, které se navzdory zabavování zboží nedařilo dosáhnout výše předokupačních dodávek, jejichž nedostatečnost sloužila jako záminka k okupaci. Německo zároveň zastavilo dovoz surového železa a dalších produktů z Francie (Lotrinska), čímž tamní průmysl do značné míry trpěl. Francii však stačilo přečkat počáteční období a už mohla sledovat, jak se do problémů dostává Německo. Jeho vláda zaměstnancům v Porúří doporučila, aby pro okupanty nepracovali. Ti jim následně dali výpověď. To, že k takovému postupu mohlo dojít v desítkách tisíc případů, bylo dáno tím, že Němci propuštěným a nepracujícím platili mzdu. Z veřejných kas bylo financováno šedesát až sto procent mezd dělníků v Porúří. Zároveň do nich neproudily žádné daně. Udržování pasivního odporu znamenalo každý den dotovat dalších 40 milionů zlatých marek.⁶⁵ Francie a Belgie zavedly také cla na vývoz z Porúří, což dostalo do problémů podniky v říši, kterým nestačily dodávky z okolních zemí a jen těžko se vyrovnávaly s paradoxem, že uhelná velmoc nemá pro vlastní firmy dostatek uhlí. Nevole byla stále patrnější také u společností působících právě v uhelném průmyslu v Porúří. Ty byly za odmítnutí dodávek pro Francii a Belgii zavírány či konfiskovány. Růřští podnikatelé tak začali vyjednávat s okupanty nezávisle na vládě.⁶⁶ Byl tu také problém s vyhoštěními z Porúří, jejichž počet dosáhl sta tisíc.⁶⁷

Hlavním důvodem, proč bylo třeba opustit pasivní odpor, se stala nekontrolovatelná inflace. K již tak závažným problémům Výmarské republiky se přidala nutnost platit za nevykonanou práci a zároveň se tak ještě připravovat o to, co by bylo možno vyprodukovat nad rámec vyplacených reparací. Na začátku srpna měla zlatá marka hodnotu 262.000 papírových marek, na konci měsíce to bylo už 2.454.000.⁶⁸

⁶⁴ Biess Frank, *Conflict, catastrophe and continuity: essays on modern German history*, New York: Berghahn Books, str. 47

⁶⁵ Wright Jonathan, *Gustav Stresemann: Weimars Greatest Statesman*, Oxford: Oxford University Press, 2004, str. 217

⁶⁶ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 144-145

⁶⁷ Poidevin R./Bariéty J., *Frankreich und Deutschland: Die Geschichte Iber Beziehungen 1815-1975*, Mnichov: C.H. Beck, 1982, str. 333

⁶⁸ Wright, *Gustav Stresemann...*, str. 218

5.7 Zmařené naděje

Stresemann si nutnost kapitulace uvědomoval stále silněji. Do poslední chvíle doufal v úspěch snahy Velké Británie přimět Francii k ukončení okupace.⁶⁹ Britský premiér Stanley Baldwin však nakonec zvolil přátelské vztahy s Francií a přestal na ní tlačit. Francie zároveň o vyjednávání s Německem neměla velký zájem, protože Poincaré viděl, že je jen otázkou času, kdy se Výmarská republika pod tlakem, který na sebe spoluvytvořila, zhroutí. Stresemann tak začal sérii vyjednávání s ministry, premiéry jednotlivých spolkových zemí i se zahraničními diplomaty. Svými argumenty nakonec většinu přesvědčil o nutnosti odpor ukončit. Proti byl například von Knilling, bavorský ministerský předseda, který však předtím čelil silné kritice i od polního maršála Hindenburga za to, že vyhrožuje odtržením Bavorska od Spolku, a tak nakonec k žádné vzdoroakci nepřistoupil.⁷⁰

Stresemann sám nutnosti ukončit pasivní odpor věřil, ostatní však musel přesvědčit, a vzít tak na sebe hlavní díl zodpovědnosti. Varoval před totálním kolapsem ekonomiky a odpor popsal jako zbraň, která v současnosti škodí více Německu než jeho oponentům.⁷¹ Přestože pak ukončení odporu bylo do značné míry ponižující porážkou, přirovnávanou k Versailleské mírové smlouvě, byl to zároveň krok, v němž Stresemann projevil značnou dávkou státnosti; dal vsázku svůj politický kapitál. Učinil tak krok, ke kterému se se stranickou politikou nespjatý Cuno neodhodlal.

5.8 Kapitulace

Poté, co Stresemann 26. září 1923 vyhlásil kapitulaci, se republikánská levice stále identifikovala s pasivním odporem. V roce 1924 odbory oficiálně uznaly roli dělníků jako zásadní v celém sporu. Sociální demokracie pak v tisku oslavovala neozbrojenou kampaň proti Francouzům a Belgičanům.⁷²

Kapitulací se sice kabinet zbavil nutnosti živit pasivní odpor, ovšem Francouzi Porúří okupovat nepřestali. Kabinet premiéra Poincaré si ho hodlal držet jako pojistku pro vynucování reparací, na kterých trval a v jejichž otázce nehodlal přistoupit na

⁶⁹ 11. září označil okupaci za „ilegální, potenciálně zničující a odsouzenou k záhubě“ britský ministr zahraničí Lord Curzon.

⁷⁰ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 151

⁷¹ Feldman Gerald, *The Great Disorder: Politics, Economics and Society in the German Inflation 1914-1924*, Oxford: Oxford University Press, 1997, str. 736

⁷² Biess, *Conflict, catastrophe and continuity...*, str. 47

kompromis. Se silícími separatistickými tendencemi v Porúří, ale také v Porýní, si Francouzi chtěli držet strategické pozice a v případě odtržení a ustavení nezávislého státu těžit z úzké spolupráce. Možnost takového postupu byla zvažována již od roku 1919.⁷³

Němečtí průmyslníci v čele s Hugo Stinnesem, který byl zároveň významným členem strany DVP, vyjednávali s Francouzi na vlastní pěst. Jejich zájmem bylo především obnovit těžbu a výrobu v Porúří. Vláda na tyto snahy o separátní dohodu nahlížela s podezřením, přesto se však průmyslníci s Francouzi a Belgičany⁷⁴ dohodli. Těžba byla obnovena, stejně jako pracovní místa a 30% vytěženého uhlí měla získat Francie.⁷⁵

Situace se s ukončením pasivního odporu přeci jen pomalu začala obracet k lepšímu. Separatisté v Porúří i Porýní ztráceli podporu, Francie řešila silící vnitropolitické problémy i oslabení Franku a schylovalo se k novým dohodám v otázce reparací. Podařilo se zavést reformy vycházející z rámce zmocňovacího zákona.⁷⁶ Na prvním místě to bylo zavedení nové měny, takzvané rentové marky, ukončení finanční podpory obsazeným oblastem, zvýšení daní, efektivní kontrola cen a kartelů, urovnání rozporů s odbory, zmírnění pracovních zákonů, především pak zrušení osmihodinového pracovního dne a omezení výdajů státu včetně redukce byrokracie o 25%.⁷⁷

Na záchranu měny už ale bylo pozdě. Jisté zlepšení situace po nástupu kancléře Stresemanna vyvolává otázku, zda nebylo možné hyperinflaci předejít, kdyby vláda výrazněji zasáhla už dříve, případně kdyby byla vláda jako taková silnější. K nastoupení cesty vedoucí ke stabilizaci došlo až v listopadu 1923, a to bez pomoci zvenčí, nicméně za přijatelnějšího mezinárodního kontextu.⁷⁸ Cunova vláda jistě mohla zareagovat razantněji a důsledky by pravděpodobně nebyly tak drastické. Cuno a jeho ministři však stavěli na nerealistickém základě a dokonce počítali s možností prodloužení pasivního odporu přes zimu. Problém je však třeba hledat zřejmě už tam, kde došlo ke Cunově dosazení na post kancléře a vytvoření vědomě slabé vlády.

⁷³ Poidevin R./Bariéty J., *Frankreich und Deutschland...*, str. 336

⁷⁴ Myšleno s kontrolní komisí pro továrny a doly Micum.

⁷⁵ Tamtéž, str. 322.

⁷⁶ Stresemann ho dokázal prosadit v rámci velké koalice.

⁷⁷ Tamtéž, str. 347

⁷⁸ Mommsen, *The Rise and Fall...*, str. 135

6. Dopady inflace

Pro období, jehož ústředním motivem byla inflace, se vžil pojem *Inflationszeit*. Ten byl pozdějším prezidentem Spolkové banky Hjalmarem Schachtem charakterizován následovně: „Inflační doba byla: hladové blokády, dodávky hodnotných věcí cizím mocnostem, politické bezpráví, převrstvení obyvatelstva, vzestup temných postav k náhlému bohatství, ztráta majetku dosud majetných vrstev, korupce ve vládních a úřednických kruzích, politické kupčení mezi stranami, Reichswehrem a ministerstvy. Rostoucí úmrtnost dětí, rachitické mrzačení mladých, brzká smrt starých. To vše a mnohé další obnáší spojení Inflační doba.“⁷⁹

6.1 Neřešitelný nebo neřešený problém?

Zatímco do roku 1922 inflace mohla být považována za jednoho z tvůrců poválečného boomu a postupného návratu k předválečné životní úrovni obyvatelstva⁸⁰, nejpozději od léta 1923, ale spíše už krátce po započetí okupace Porúří a pasivního odporu, drtila hospodářství tak, že reálná mzda v průmyslovém sektoru opět klesla až na 48% úrovně roku 1913.⁸¹

Inflace byla jedním z určujících faktorů smutné historie Výmarské republiky. Její důsledky šly daleko za bezprostředně následující situaci. Především proto, že hyperinflace natrvalo podkopala důvěru lidí v demokratickou vládu, zostřila již existující konflikty mezi hospodářskými a politickými skupinami a radikalizovala střední vrstvu, stejně jako zaměstnance.⁸²

Jak už jsem napsal výše, velkopodnikatelské kruhy z inflace spíše těžily, protože díky ní snadno docílily splacení svých dluhů a zároveň jí mohly používat jako záminku ke zrušení osmihodinového pracovního týdne.⁸³

Liberální občanské strany DVP a DDP se z důsledků hyperinflace již nevzpamatovaly. Přesto nebo možná právě proto, že provedly stabilizaci hospodářství, poštvaly si proti sobě početně nejsilnější střední vrstvu. Stabilizace totiž vyústila v rostoucí nezaměstnanost, zatímco revalorizace dluhů a důchodů přišla až

⁷⁹ Birkelund, *Gustav Stresemann...*, str. 296

⁸⁰ Inflace měla například významný vliv na rychlé snížení nezaměstnanosti.

⁸¹ Knox MacGregor, *To the threshold of power, 122/33: Origins and Dynamics of the Fascist and Nationalist Socialist Dictatorship*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, str. 265

⁸² Birkelund, *Gustav Stresemann...*, str. 296

⁸³ Knox MacGregor, *To the threshold of power...*, str. 265

později. Ztráta pozic se naplno projevila ve volbách v roce 1928, kdy strany DVP a DDP dohromady nezískaly ani 14% hlasů.⁸⁴

Proměnu inflace v hyperinflaci zapříčinil velmi nákladný pasivní odpor a také neochota velkopřemyslníků, podílet se na řešení z toho vyplývajících problémů. Ve vysokých hospodářských kruzích už se v té době stejně obchodovalo ve zlaté měně, takže strmý pád marky nikoho příliš neznepokojoval. Navíc, jak už bylo popsáno výše, mnozí podnikatelé z inflace těžili. Těžko říct, zda by s pozitivním zapojením hospodářských kruhů, které po celou dobu existence Výmarské republiky silně ovlivňovaly politiku, bylo možné zabránit tak strmému pádu marky. Listopadové řešení však ukázalo, že Německo mělo dost vlastních sil na stabilizaci, byť ta už probíhala v odlišném mezinárodním i vnitropolitickém kontextu.⁸⁵

Německo muselo čelit jak vnějším tlakům, které vstupovaly na jeho území, tedy zejména francouzským. Klid však nepanoval ani na domácí půdě. V Bavorsku od vyhlášení republiky neutichly hlasy extrémní pravice a jejich vliv v krizi sílil. V Sasku měli silné pozice komunisté, kteří silně kritizovali vládní politiku. Dalšími odpůrci Stresemannovy politiky byli magnáti. Především pravicový extremističtí Alfred von Hugenberg, který v té době začal budovat svůj mediální koncern, nesdílel Stresemannovy demokratické zásady a ambice za každou cenu zabránit nástupu diktatury.⁸⁶

Kapitaluce bylo zapotřebí především proto, aby bylo možné řešit obrovské hospodářské a měnové problémy, které nabíraly nezvladatelných rozměrů. Rapidní ztráta hodnoty marky ústila v řadě spolkových zemích, především pak na hranicích, k používání zahraničních měn. Z toho plynulo přímé ohrožení státu. Ztráta společné měny mohla pokračovat do ztráty jednoty celé země.⁸⁷

Po opuštění pasivního odporu následoval ještě druhý krok vynucený okolnostmi. A tím byla stabilizace měny. V listopadu 1923 došlo k zavedení rentové marky, která položila základy budoucí stabilní měně a zároveň se stala bází pro jednání o řešení reparační otázky.⁸⁸

⁸⁴ Feldman Gerald, *Die Deutsche Inflation*, Berlín: de Gruyter, 1982, str. 297

⁸⁵ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 145-146

⁸⁶ Birkelund, *Gustav Stresemann...*, str. 298

⁸⁷ Tamtéž, str. 309

⁸⁸ Kolb, *Die Weimarer Republik*, str. 51

7. Dopady inflace na život

Od poloviny roku 1923 se množství peněz v oběhu začalo zvyšovat bezprecedentním způsobem. Lidé se střežili toho, aby peníze drželi delší dobu (nejprve to byly dny, později už hodiny). Z tištění peněz se stal významný průmysl. Koncem roku do něj bylo zapojeno 133 firem a 1783 tiskařských lisů, jež obvykle běžely čtyřicet hodin denně. Lokální vlády, například v Kolíně, byly zmocněny k použití vlastních, podpůrných měn. Zatímco v lednu 1923 na koupi jednoho dolaru stačilo ještě 18.000 marek, v červnu už bylo třeba 353.000 marek, v srpnu 4.6 milionu marek, v září 98 milionů marek, v říjnu 2.5 miliardy marek a v listopadu se pak za jeden dolar platilo neuvěřitelných 4.2 bilionů marek. Číslo 4 a 2 nebyla zvolena náhodně, ale aby byly zjednodušeny převody. V roce 1914 se totiž za dolar platilo 4.2 marky.⁸⁹

7.1 Ztráta základní orientace

Prosté důsledky hyperinflace, tedy neustále zvyšování cen, se v Německu projeví v nebývale silné míře. Pro lidi to znamenalo posunutí hodnotových měřítek. Ceny zboží každodenní spotřeby jim do značné míry říkaly, jaká je jejich životní úroveň. Tuto základní orientaci v ekonomice však Němci kvůli hyperinflaci ztratili. Ceny se běžně počítaly v milionech a miliardách, navíc neustále rostly. Jakákoliv hodnota se stávala iluzorní a jakékoliv úspory mizely tím, že se za ně nedalo nic koupit. Poštovní známka stála koncem roku 1923 tolik, co před první světovou válkou luxusní vila.

Lidé vydělávali vysoké částky, ale měli stále větší problémy, jak s nimi naložit. Mzdy se vyplácely několikrát denně, aby si za ně mohli zaměstnanci jít nakoupit, dokud měly ještě nějakou hodnotu. Do obchodů je vozili na vozících, protože začal být problém i s jejich fyzickým množstvím. Obvykle bylo třeba peníze utratit, dokud nebyl ten den vyhlášen nový dolarový kurz. Pak ztratily klidně polovinu své hodnoty.⁹⁰

Obchody nejprve otevíraly jen na dva tři dny v týdnu, ke konci hyperinflačního období to bylo už jen na několik málo hodin. I tak se jejich regály

⁸⁹ Tipton, *A history of modern Germany...*, str. 332

⁹⁰ Feldman Gerald, *The Great Disorder*, str. 389

rychle vyprázdnily a zboží bylo nedostatkové. Dlouhé fronty před obchody se tak staly součástí všedního dne.⁹¹

7.2 Vítězové

Na znehodnocování měny se však dalo také vydělat. Kromě spekulantů, kteří sázeli na pokles měny měli výhodu především ti, kdo disponovali nemovitým majetkem či přístupem k výrobnímu procesu a také sklonem k tomu využívat problémů země ve vlastní prospěch. Movitým lidem poskytovaly banky půjčky, a ti je pak mohli relativně s jistotou investovat a rozšiřovat své bohatství. Zároveň pak půjčky spláceli ve znehodnocené měně.

Nejznámějším, nikoliv však jediným takovým podnikatelem, byl Hugo Stinnes, jehož příklad je o to zářivější, že byl zároveň významným politikem strany DVP a ve vyjednávání s Francouzi hrál významnou, bohužel spíše negativní roli. Stinnes již před krizí vlastnil Německo-lucemburskou důlní společnost, podnik s elektřinou, který byl zásadní pro energetické zajištění Porúří, zároveň se rozšiřoval do oblasti spedičních služeb. Teprve inflace mu ale otevřela dveře k neuvěřitelné ekonomické moci. Velmi výhodně dokázal skoupit celé lesy, štýrské rudné doly či chemické a ocelářské podniky v Maďarsku nebo Rumunsku. Stinnes budoval také mediální impérium, kdy se mu podařilo získat či založit na 150 deníků a časopisů. Na konci své životní dráhy měl Stinnes 69 stavebních firem, 67 chemických či cukrářských firem, 57 bankovních domů, 56 ocelářských firem či 49 uhelných dolů.⁹² Když Stinnes v dubnu 1924 zemřel, mluvilo se o něm jako o „nejbohatším muži, jakého Německo, kdy znalo“.⁹³ Stojí za zmínku, že podobného titulu dosáhl v době jedné z největších krizí, jaké Německo kdy zažilo. Pozoruhodné také je, jakou rychlostí Stinnes dokázal takové jmění nahromadit. V dekadě po roce 1914 dosáhlo jeho jmění třicetinásobku.

Další skupinou těch, kdo na inflaci dokázal vydělat, byli lidé, kteří využívali nouze ostatních. Vykupovali majetky za velmi podhodnocené částky a prodávali je za hranicemi. Další kupčili s životními potřebami, které hromadili a draho prodávali. Kdo se dokázal zorientovat na černém trhu, mohl hodně vydělat.

⁹¹ Mommsen, *The Rise and Fall...*, str. 135

⁹² Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 395

⁹³ Widdig Bernd, *Culture and Inflation in Weimar Germany*, Londýn: University of California Press, 2001, str. 135

Na hyperinflaci bylo možné vydělat také s jistou dávkou štěstí. V podstatě stačilo na počátku dvacátých let zakoupit nemovitost a náklady pokrýt hypotékou. Propad hodnoty měny v roce 1923 zajistil, že reálná splátka byla minimální, naopak hodnota nemovitosti rostla. Stinnou stránkou nájemních domů bylo však regulované nájemné, které bylo v době hyperinflace ani zdaleka nerostlo tak jako tržní ceny jiných statků a služeb.⁹⁴

7.3 Rozpad hodnot

Rychle vydělané peníze byly obratem utraceny za zbytečný luxus a nejrůznější zábavu. Když lidé viděli, že jejich peníze dramaticky ztrácí hodnotu, tak je raději také utratili. To vedlo k rozpadu morálních hodnot, k vzestupu kriminality a k nebývalému nárůstu cynismu. Ten se odrážel v hudbě, divadelních hrách a satirických knihách. V krizi, kterou hyperinflace přinesla, paradoxně rostla touha po nevázanosti. Projevovala se především v oblibě tance, což se zdálo být přijatelným ventilem, vzhledem ke skutečným dopadům krize však nedostatečně průchozím. Tehdejší motto „Žijeme tak krátkou dobu a smrt trvá tak dlouhou“ pravděpodobně dokládala mnohem hlubší problém související se společenským rozpadem.⁹⁵

7.4 Obrat ke konzumu

Hyperinflace ukázala lidem, že hodnota peněz spočívá v jejich kupní síle a že tato se velmi rychle může měnit. Spolu s rostoucí nezaměstnaností, která měnila společenské hodnoty a zároveň snahou odborů o regulaci pracovní doby, toto uvědomění přispívalo k růstu konzumu.⁹⁶ Dalo by se říct, že tato doba nouze v Německu paradoxně velkou měrou přispěla ke vzniku konzumní společnosti, která se i na základě inflačních návyků v plné míře etablovala po konci krize. Touha po zábavě byla pravděpodobně i startovní pozicí „zlaté“ doby Výmarské republiky, kdy do té doby nevídaně kvetla odvětví filmu, hudby, sportu či módy.

Rozdíl, který se vytvořil mezi těmi, kdo z inflace profitovali a těmi, kdo kvůli ní neměli zajištěny základní životní potřeby, se stal jedním z průvodních jevů krize, jenž v širokých vrstvách zanechal odpor k bohatým, kteří se od problémů distancovali a naopak z nich ještě těžili. Vláda se snažila zamezit například lichvě, ale opatření byla vzhledem k rapidnímu znehodnocování peněz stejně bezzubá. Zákazy dovozu

⁹⁴ Geyer, *Verkehrte Welt*, str. 240

⁹⁵ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 396

⁹⁶ Föllmer Moritz, *Die Krise der Weimarer Republik*, Frankfurt: Campus Verlag, 2005, str. 285

luxusního zboží, kontroly gurmánských restaurací či kasin pak jen upozorňovaly na symptomy krize, ale problém neřešily.⁹⁷

7.5 Rozbití společenských pout

Podle historika Martina H. Geyera v době hyperinflace paradoxně narostl podnikatelský elán u těch vrstev obyvatelstva, které se dosud o podnikání či kapitálové trhy nezajímaly. Jednak to bylo dáno snahou najít si alternativní obživu, jednak zafungoval zvláštní druh obdivu k těm podnikatelům, kteří dokázali z hyperinflace vytěžit jmění. Obyčejní lidé jimi na jedné straně pohrdali, na druhé straně obdivovali jejich úspěch a mnozí podnikli kroky, které je měly přiblížit k bohatství.⁹⁸

Mezi důsledky hyperinflace jednoznačně patří rozklížení vztahů mezi společenskými třídami a vrstvami, jak to popisuje politička Maria Baum: „Národ sestával ze zchudlých, rozrušených, nezaměstnaných, ze svých životů vytržených lidí. Počty lidí závislých na dávkách málokde klesaly pod jednu třetinu, v některých, zejména průmyslových oblastech však tvořily až tři čtvrtiny obyvatelstva. Systém hromadného stravování musel zajistit výživové minimum, děti pak dostávaly potraviny ve školách. Lidé žili v hrozných bytových podmínkách a děti i dospělí trpěli nemocemi způsobenými špínou, jaké zdravý národ nezná.“⁹⁹

Dobový spisovatel Heinrich Mann popisoval společenský rozpad takto: „Nikdo nemohl čekat, že se inflace takových rozměrů omezí jen na finanční sféru. Emoce rostly a devalvovaly se navzájem: lítost, úzkost, nenávisť a sebenenávisť. Každý roh se proměnil v bar, všude byli opilci, hladovějící lidé se potáceli, školáci profitující z pádu měny jezdili v drahých autech.“¹⁰⁰

Ekonom a politolog Josef Schumpeter popsal hyperinflaci „dezorganizující dopady měnového rozpadu na národní charakter, morálku a na všechny větve kulturního života“.¹⁰¹

⁹⁷ Mommsen, *The Rise and Fall...*, str. 136

⁹⁸ Geyer, *Verkehrte Welt*, str. 387

⁹⁹ Amthor Ralph Christian, *Die Geschichte der Berufsausbildung in der sozialen Arbeit*, München: Juventa Verlag, 2003, str. 293

¹⁰⁰ Widdig, *Culture and Inflation...*, str. 146

¹⁰¹ Geyer, *Verkehrte Welt*, str. 22

7.6 Poražení

V létě roku 1923 bylo jasné, že marku už není možné zachránit. Definitivně ztratila důvěru lidí. Důsledkem toho bylo hojné odmítání papírových marek jako platidla za zboží, případně schraňování zboží obchodníky na lepší časy. Obchody otevíraly jen na dva tři dny v týdnu, a to ještě jen na několik hodin. I pak bylo ale zboží velmi špatně dostupné. Před obchody se okamžitě utvořily fronty a zemědělci odmítali plnit kvóty dodávek zboží, které byly určeny po válce. Množily se loupeže a plundrování.¹⁰²

Hyperinflace velmi rychle stírala příjmové rozdíly mezi dělnictvem i střední vrstvou. Dá se říct, že ti všichni zchudli stejně a nebylo důležité, zda v určitý den měl někdo k dispozici více bankovek. Další den došlo s naprostou jistotou k poklesu jejich hodnoty přinejmenším na polovinu. Oproti naprosté bídě pak stál okázalý luxus vítězů hyperinflace, případně těch, kdo se svých peněz snažily zoufale zbavit, dokud za ně bylo možné něco pořídit. Nikdo nevěděl, co přinese budoucnost, a proto se upínal k aktuálnímu dni a propadal konzumu, mohl-li si ho ještě dovolit.¹⁰³

Zásadní důsledky měla hyperinflace na maloměšťácké vrstvy, které velmi rychle zchudly. Začaly se tak ptát, k čemu jim byly hodnoty jako skromnost, šetrnost a starost o budoucnost. Lidé s pevnými nominálními příjmy, válečnými dluhopisy, pevně úročenými dluhopisy, zástavními listy, důchody či majitelé spořicíh kont zjistili, že jejich práce a skromnost, kterou v předchozích letech prokazovali, byla k ničemu. Plány do budoucna byly zničeny za několik málo týdnů. Na konci roku 1923 bylo na státní podporu odkázáno třikrát více lidí než v roce 1913, většina z nich byli staří lidé a vdovy, kteří by za normálních okolností žili ze svých důchodů a úspor.

Důvěra Němců v ekonomiku byla přitom ve válečné i poválečné době vysoká, pakliže jí lze měřit množstvím bankovních vkladů. Ty od začátku války každoročně (s výjimkou roku 1920) rostly o zhruba 60%.¹⁰⁴ Je třeba přitom dodat, že inflace byla výrazně nadprůměrná po celou tuto dobu, přesto málokdo předpokládal tak velkou finanční katastrofu, jakou přinesla hyperinflace. O to byl šok větší.

O mnoho lépe na tom nebyli ani menší podnikatelé, kteří neměli takové možnosti jako velkopodnikatelé a jejich manévrovací prostor, jak se s krizí vypořádat,

¹⁰² Mommsen, *Verspielte Freiheit*, str. 147

¹⁰³ Tamtéž, 148

¹⁰⁴ Geyer, *Verkehrte Welt*, str. 214

byl velmi omezen. Obvykle byli odkázáni na lokální trh a museli čelit rostoucím cenám za suroviny a pracovní materiál. Na druhé straně je tísnily v červnu 1923 uzákoněné státní kontroly cen, které neumožňovaly dostatečně pružně promítat náklady do cen. Malí podnikatelé také neměli svou lobby a museli platit poměrně vysoké daně.

Zaměstnanci za sebou měli silné odbory, které se vyznamenaly v dělnickém hnutí 1918-1920. V prvních letech inflace tak zaměstnanci příliš nestrádali. Rostoucí ceny se dařilo bezproblémově vyrovnávat rostoucími platy. Po dubnu 1923, kdy začal strmý pád marky, se však významně zhoršily také jejich vyhlídky. Reálné mzdy o poznání klesly a tento stav se zhoršoval. Navíc se nedařilo udržet zaměstnanost. Koncem roku 1923 bylo jen 29,3 německých zaměstnanců plně využito. Síla odborů v krizi klesala a velkopodnikatelům se podařilo zvrátit vývoj směřující k sociálnímu státu. Byl zrušen zákon na osmihodinový pracovní den a v praxi se pracovalo deset hodin denně. Lidé z odborů masově vystupovali, a přestože se situace po stabilizaci uklidnila, zaznamenaly právě odbory silnou ránu. Hnutí pracujících po zkušenostech s hyperinflací citelně zesláblo a nedrželo již pohromadě tak jako při porážce Kappova puče.¹⁰⁵

Nejhůře však dopady hyperinflace postihly ty nejzranitelnější skupiny obyvatelstva, a sice nemocné a děti. Rostoucí náklady na ošetření a léčbu je znepřístupnily milionům Němců, a to zrovna v době, kdy nebyl dostatek základních potravin a podvýživa vedla k rozšiřování epidemií. Úmrtnost ve městech nad sto tisíc obyvatel se v letech 1921-22 zvýšila z 12,6% na 13,4% a v roce 1923 ještě stoupla. Přispěly k tomu také četné sebevraždy, které mnozí lidé považovali za jediné východisko ze strašlivé mizérie. Dětská nemocnost rapidně stoupla. Starosta v Berlíně v roce 1923 sdělil, že 22% chlapců a 25% dívek neodpovídá fyzickým normám běžným pro jejich věk. Nadace¹⁰⁶, které by se o ně dokázaly postarat, však také scházely prostředky, a tak docházelo k jejich zanikání.¹⁰⁷

Hyperinflace způsobila i to, že farmáři nebyli ochotni plnit dodávkové kvóty, které jim byly určeny poválečnými kontrolami. To obratem vedlo k nedostatku celé řady potravin a hladovým bouřím. Za prosté jídlo tak byly měněny cennosti mnohem větší hodnoty a běžně docházelo ke krádežím přímo z polí. V nebyvalé míře se

¹⁰⁵ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 397

¹⁰⁶ Ještě za císařského Německa jich vzniklo velké množství a plnily důležitou společenskou roli.

¹⁰⁷ Geyer, *Verkehrte Welt*, str. 214

rozšířilo rabování.¹⁰⁸ Zemědělci však mohli alespoň těžit z přímého přístupu k potravinám a případně si stanovovat výhodné podmínky pro obchod. Z hyperinflace vytěžili také ti farmáři, kteří měli hypotéku. Přesto ale hyperinflace jen prohloubila problémy agrárního sektoru a zemědělci za to obviňovali systém, stejně jako ostatní.¹⁰⁹

7.7 Ztráta důvěry

Přestože se s vlivy, které působily proinflačně, dalo dělat jen velmi málo – byly způsobeny prohranou válkou a podmínkami Versailleského ujednání –, lidé hledali zkratkovitá vysvětlení. Řada z nich ztratila důvěru v republiku, v níž se paradoxně nejlépe dařilo velkopodnikatelům, kteří byli známi svými antirepublikánskými tendencemi. Zejména střední třída, tedy pro každou zdravou společnost třída nejdůležitější, byla enormně postižena. Mnozí její zástupci byli zvyklí živit sami sebe; provozovali nejružnější řemesla. V krizi se jim však, částečně oprávněně, zdálo, že jejich zájmy nikdo nerespektuje. Mluvčí jedné středostavovské organizace v Hamburku prohlásil: „Ztratili jsme důvěru ve stát“. Nikdo z přítomných mu přitom neodporoval.¹¹⁰

Ztrátu důvěry se nepodařilo vyrovnat ani po stabilizaci měny. V materiálně a psychicky deklasovaných vrstvách obyvatelstva zůstalo odmítání republikánských a demokratických hodnot. Když se pak ve třicátých letech začali k moci dostávat nacionální socialisté, byl podíl střední třídy v jejich řadách oproti stavu ve společnosti nadreprezentován. Podobné to bylo se zaměstnanci. Zatímco v roce byl pravicový svaz zaměstnanců *Gedag* mnohem slabší než sociálnědemokratický svaz zaměstnanců, o deset let později to bylo přesně opačně a zaměstnanci byli nejsilněji zastoupenou skupinou v NSDAP.¹¹¹

Hyperinflace se postarala především o to, že v současnou podobu Německa přestal věřit téměř každý. Právce a s ní podnikatelé republiku za svou nikdy nepřijali, přestože jim přinášela prospěch. Střední třída a pracující přitom před hyperinflací důvěru v republiku měli. Ale nedosti na tom, že přišlo rapidní znehodnocení měny, které ztížilo jejich životy. Nakonec to byli právě oni, kdo nesl největší náklady na stabilizaci. Ta přinesla snížení mezd, vysokou nezaměstnanost a ztrátu

¹⁰⁸ Mommsen, *The Rise and Fall...*, str. 135

¹⁰⁹ Weitz Eric, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton University Press, 2007, str. 145, 159

¹¹⁰ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 398

¹¹¹ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 399

osmihodinového pracovního dne. Přestože se situace z pohledu pracujících v dalších letech zlepšila (platy poměrně rychle rostly a pracovní zatížení se snižovalo), jejich důvěra už se obnovit nestačila.¹¹²

7.8 Stávka

V červnu 1923 začaly ve Výmarské republice velké stávky, jejichž vlna trvala až do srpna. Odrážel se v nich rostoucí vliv komunistů, kteří se snažili zmobilizovat dělnickou třídu. Faktickým důvodem stávek ale byla neschopnost státu držet růst mezd na úrovni inflace.¹¹³ Stávky se šířily takřka všemi spolkovými zeměmi i hospodářskými odvětvími. Velkým paradoxem byla srpnová stávka tiskařů, kteří tak ochromili průmysl, jenž se staral o přísun stále potřebnějších papírových marek. Situace se zdála být neudržitelná a politické strany, jež držely u moci kabinet kancléře Cuna, ztratily trpělivost. Zdálo se totiž, že by se mohla opakovat situace z roku 1918 a země jasně spěla ke generální stávce. Říšský sněm vyjádřil kabinetu 12. srpna nedůvěru a Cuno se odchodu nijak nebránil. Zjevně se mu ulevilo, že se dostal z bezvýchodné pozice.¹¹⁴

8. Radikalizace

Ostrý kontrast mezi nezaslouženou prosperitou úzké skupiny těch, kteří na inflaci dokázali vydělat, a těmi, kteří spadli až na samotné dno, se ukázal být živnou půdou pro resentimenty a kritiku kapitalismu. Toho neváhali využít extremisté na obou stranách politického spektra. Bavorský Adolf Hitler sklízел za své řečnické umění jeden úspěch za druhým a komunistická strana se definitivně vzpamatovala z nedávných neúspěchů a získávala hlasy v zemských volbách, zejména na úkor sociální demokracie.¹¹⁵

8.1 Puč v Küstrinu

Po vyhlášení rentové marky a návrhu reformy došlo k pokusu o puč v Küstrinu pod vedením penzionovaného majora Buchruckera. Ten zamýšlel sjednotit nespokojené jednotky Reichswehru a táhnout na Berlín. Buchrucker počítal s tím, že poté, co obsadí Berlín a sesadí vládu, dostane pomoc od velitele Reichswehru,

¹¹² Weitz, *Weimar Germany*, str. 145

¹¹³ Mommsen, *The Rise and Fall...*, str. 137

¹¹⁴ Feldman Gerald, *Die Deutsche Inflation*, Berlín: de Gruyter, 1982, str. 697

¹¹⁵ Mommsen, *The Rise and Fall...*, str. 136

generála von Seeckta, jenž však v krizi proslul lavírováním a nejistými stanovisky. Puč byl tak jako tak velmi zmatený a špatně organizovaný, takže vládě loajální členové Reichswehru a místní policie mu zabránili již v zárodku. Jednalo se nicméně o první záchvěv radikalismu, který měl později nabrat na intenzitě. Zároveň pokus o puč postavil přinejmenším část Reichswehru do nepříznivého světla.¹¹⁶

8.2 Podhoubí pro radikály

Generál von Seeckt byl velmi kontroverzní postavou krize. Na rozdíl od Stresemanna zůstal u svého přesvědčení, že nastolení jakési formy diktatury, v jeho přesvědčení by to bylo direktorium, které by vedl, je pro Německo nejlepším způsobem vlády. Jeho vládní program počítal s vymazáním sociálně-demokratických stran, odstraněním odborů, upravením kolektivních smluv a výhledově také se spojením úřadů říšského kancléře a pruského ministerského předsedy. Nejednalo se o nové myšlenky, již nějakou dobu je propagoval například neokonzervativní ideolog Oswald Spengler.¹¹⁷

V říjnu 1923 se Německo nacházelo na pokraji rozpadu. Do jisté míry to bylo dědictví rychlého sjednocení před padesáti lety. Německý jih, sever a západ nikdy nezačaly tvořit skutečně homogenní celek s pruským Berlínem. Hyperinflace pak rozdíl podtrhla a partikulární zájmy hrozily rozbít celou říši. V zemských vládách Saska a Durynska zasedali komunisté, v Mnichově vládli pravicoví extremisté spolu s monarchisty a hrozili odtržením, v Porýní a Falci se objevovali separatisté spekulující o výhodách svazku s Francií, komunisté obléhali Hamburg a hlasy ze Šlesvicka litovaly ztraceného spojení s Dánskem. Vypadalo to, jako by se Německo opět rozdrobilo.¹¹⁸

V této době panovala v Německu velmi zvláštní nálada, která by se dala označit za kulturní revoluci. Anarchistické a emancipační tendence stavěly tradiční hodnoty do nejistého světla. Objevovaly se rebelie vůči konvencím a vůbec snahy postavit ležící národ zpět na nohy. Slova jako svoboda dostaly zcela nový význam – lidé se chovali volnomyšlenkářsky, čehož důsledkem nebyl jen začátek velmi plodné umělecké produkce, ale také rozpad hodnot vilémovské společnosti. Pod povrchem marnivosti – samozřejmě jen takové, jakou inflace umožňovala – se skrývala nenávist

¹¹⁶ Carsten Francis Ludwig, *The Reichswehr and Politics, 1918 to 1933*, Berkeley: The California Press, 1973, str. 168

¹¹⁷ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 154

¹¹⁸ Birkelund, *Gustav Stresemann...*, str. 317

a rozervanost. Práce pozbývala smyslu, zdálo se, že výhod požívají akorát zločinci, překupníci či prostitutky. Do toho Němci viděli přijíždět cizince, kteří si za nevelké množství dolarů mohli splnit jakékoliv přání.¹¹⁹ Lidé v tomto rozpoložení byli pochopitelně velmi náchylní uvěřit radikálním receptům na řešení krize.

8.3 Separatistické hnutí

Celonárodní krize vyvolala v Německu separatistické tendence. Ty byly nejsilnější na západě země, především v Porýní a Falcí. Skrytě je podporovala francouzská administrativa. Největší aktivitu vykazovala separatistická hnutí v říjnu a listopadu 1923. Operovala buď samostatně nebo s podporou okupační moci. Docházelo dokonce k vyhlášení autonomních republik, ty se však nikdy nedokázaly etablovat a brzy zanikly. Separatistické hnutí obecně narazilo na odpor obyvatelstva, které stálo za centrální vládou.¹²⁰

Separatistické hnutí v Porýní bylo rozdrobené. Žádný ze separatistických vůdců nebyl dostatečně charismatický, aby získal větší část obyvatelstva na svou stranu. Nejdůležitější osobností tohoto regionu byl v této době Konrad Adenauer, starosta Kolína, jenž představoval pojitko ve vyjednávání mezi obyvateli Porýní, Francouzi a Berlínem.¹²¹

Zástupci Porýní žádali Berlín o možnost vytvořit vlastní vyjednávací těleso, které by mohlo jednat přímo s Francouzi. V čele měl stát Konrad Adenauer. Stresemann opatrně souhlasil, ale jen za předpokladu, že tento výbor nebude jednat s Francouzi o otázkách výsostných práv, což porýnští politici měli v úmyslu, údajně aby zamezili separatistickým tendencím a vymohli od Francouzů maximum práv.

Ani po ukončení pasivního odporu nedošlo k vyjednávání francouzské vlády, respektive okupační moci s říšskou vládou. Francouzi vedli jednání výhradně s politiky a podnikateli obsazených území. Ti přitom stále silněji, zejména pod vedením Huga Stinnese (do jisté míry se těmito úvahám nebránil ani Konrad Adenauer), uvažovali o vyvázání se ze spolku s Pruskem. Vznikl by tak jakýsi západní spolkový stát, který by byl stále součástí říše, ale kde by Francouzi prováděli kontrolu svých požadavků. Zároveň by mohl krizi řešit nezávisle na spolkové vládě. Podobné návrhy ale pochopitelně nebyly na spolkové úrovni průchodné, přestože

¹¹⁹ Tamtéž, str. 318-319.

¹²⁰ Kolb, *Die Weimarer Republik*, str. 51

¹²¹ Poidevin R./Bariéty J., *Frankreich und Deutschland...*, str. 335

byly tlačeny podnikateli, kteří se uvolili k placení reparací, ale zároveň zvedli pracovní dobu o dvě hodiny.¹²²

Přesto se nějakou dobu, těsně před zavedením rentové marky, zdálo, že k faktickému odtržení Porýní od Spolku může dojít. Politika premiéra Poincaré k tomu směřovala a navíc měl tento plán zastání řady významných zemských politiků. Se zavedením rentové marky nicméně padly přípravy vlastní rýnské měny, která měla být předstupněm k osamostatnění či vyvázání Porýní ze Spolku. Velká Británie a Spojené státy americké se zároveň odhodlaly nové německé měně pomoci, což vyvolalo oslabení franku a odstartovalo vnitrofrancouzské problémy. Jednota Německa tak byla uhájena.¹²³

8.4 Komunistická strana

Komunistická strana Německa (KPD) se velmi rychle dostala pod silný vliv Moskvy, a vzhledem ke své revoluční rétorice neměla v německém politickém spektru prakticky žádného koaličního partnera. Dokonce i ti, kteří se ke KPD připojili z rozpadlé USPD¹²⁴, zjišťovali, že tato strana je až příliš ideologicky zatížená a vytržená z politické reality. To doložil i pokus o revoluci z března 1921, kdy KPD v Sasku vyvolala ozbrojené povstání, v němž přišlo o život přinejmenším 150 lidí.¹²⁵ KPD následkem toho rapidně ztratila sympatie Němců, které částečně získala zpět až s problematizující se inflací. Neutěšený ekonomický stav země ji v Sasku a Durynsku vynesl do koaličních vlád se sociální demokracií. Komparativně umírněné vedení KPD pak opět začalo čelit tlaku revolucionářů podporovaných Moskvou, která viděla Německo jako zásadní pro šíření komunistické revoluce. Reálně tak opět začala hrozit ozbrojená povstání.¹²⁶

V Sasku měla komunisty vzývaná politika národní fronty největší úspěch, a to i mezi politiky. Vedla se tu dokonce jednání mezi KPD a SPD, jejichž cílem měl být vstup komunistů do spolkové vlády. Tomu ale centrála SPD zabránila.¹²⁷

¹²² Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 158-159

¹²³ Poidevin R./Bariéty J., *Frankreich und Deutschland...*, str. 337-339

¹²⁴ Kolb, *Die Weimarer Republik*, str. 41

¹²⁵ Weitz Eric, *Creating German Communism, 1890-1990: From popular protests to socialist state*, Princeton: Princeton University Press, 1997, str. 106

¹²⁶ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 148-149

¹²⁷ Mommsen, *The Rise and Fal...*, str. 137

8.5 Komunisté v zemské vládě

21. března 1923 byl v Sasku zvolen Ericha Zeigner ministerským předsedou. Stalo se tak i hlasy komunistů, kteří za ně dostali místa ve výborech a také volnou ruku v budování vlastní ozbrojené síly (*Hundertschaften*), která měla sloužit k ochraně proletářů před extrémními nacionalisty. Komunisté si je ale zároveň připravovali pro revoluční převzetí moci.¹²⁸ V září se pak v Sasku konaly pochody těchto jednotek a dokonce někteří sociální demokraté při této příležitosti hovořili o tom, že jsou tu k tomu, aby bojovaly za diktaturu proletariátu.¹²⁹

Ve spolkové zemi Sasko vstoupili 12. října do vlády dva komunisté, a to na přímé pozvání kontroverzního předsedy zemské vlády Ericha Zeignera, někdejšího člena USPD, který stále ještě inklinoval k silně levicovým myšlenkám. Zeigner sám i jeho vláda začali s propagandistickými hesly namířenými proti Berlínu i jejich ideovým odpůrcům na přesně opačné straně politického spektra v Bavorsku. Zeigner dokonce volal po vybudování proletářské armády, jež se měla postarat o obranu proti bavorskému Reichshehr. Silně také kritizoval Stresemannovu vládu, konkrétně pak její ústupky vůči ultrapravicovým kruhům v Bavorsku.¹³⁰

Levé křídlo SPD navázalo výzvou k tomu, aby sociální demokracie sestavila menšinovou spolkovou vládu s podporou komunistů. To vedení SPD zamítlo, ovšem i tato iniciativa přivedla SPD k tomu, aby již déle nepodporovala Cunův kabinet a svolila k nástupu Stresemanna.¹³¹

Kabinet se zřejmě oprávněně obával puče, a přes námitky ministrů jmenovaných za SPD, dospěl k závěru, že je nutné Zeignera odvolat a sestavit v Sasku novou vládu bez komunistů. Do Saska byly vyslány jednotky Reichshehru pod vedením generála Müllera, které Zeignera sesadily a zemi začali spravovat shora jmenovaní správci. V Durynsku k podobné eskalaci nedošlo. Komunističtí ministři ze zdejší vlády vystoupili a *Hundertschaften* byly rozpuštěny. Spolkové vedení komunistů poté odstoupilo od myšlenek na revoluci a generální stávkou. K potyčkám mezi několika stovkami komunistů a policistů došlo akorát v Hamburku, kam zřejmě nedorazil příkaz z centra. Byla to však jen lokální epizoda bez nároku na úspěch.¹³²

¹²⁸ Kolb, *Die Weimarer Republik*, str. 51-52

¹²⁹ Wirsching Andreas, *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg*, Mnichov: Oldenbourg, 1998, str. 236

¹³⁰ Maehl William Harvey, *The German Socialist Party: Champion of the first republic*, Lawrence: American Philosophical Society, 1986, str. 86

¹³¹ Mommsen, *The Rise and Fall...*, str. 137

¹³² Kolb, *Die Weimarer Republik*, str. 52

Akce „sesazení Zeignera“ byla však provedena velmi provokativně, což rozezlilo sociální demokraty, kteří se rozhodli vystoupit z vlády. Stresemann je marně přesvědčoval o oprávněnosti a potřebě tohoto opatření. V komunistické revoluci sice neviděl tu největší hrozbu pro republiku, chápal nicméně, že právě posilování komunistů a jejich agresivní rétorika mohou snadno vyvolat pravicový puč, ke kterému se schylovalo v Bavorsku. Ze Stresemannovy vlády se tak 3. listopadu stala vláda menšinová.¹³³

8.6 Bavorsko

V Bavorsku se sjednotily extrémně pravicové skupiny ve snaze odtrhnout Bavorsko od Německa. Do čela se postavil politik Gustav von Kahr, který se stal v září 1923 generálním komisařem Bavorska a zemská vláda ho vybavila dokonce diktátorskými pravomocemi. Ty Kahr začal okamžitě uplatňovat. Vyhlásil výjimečný stav, zastavil dodávky zlata z pobočky Říšské banky do Berlína a nedbal příkazu zrušit některé radikálně pravicové spolky či noviny.¹³⁴ Asi nejzávažnější krok, který von Kahr učinil, bylo odnětí bavorského Reichswehru berlínskému vrchnímu velení a jeho podřízení sobě samému.¹³⁵ Na tyto zjevné invektivy reagovala vláda vyhlášením výjimečného stavu v celé zemi. Už jen dva souběžné stavy výjimečnosti ohrožovaly suverenitu říše.

Von Kahr spolupracoval s důstojníkem Otto Hermanem von Loslow a policejním ředitelem Hansem Ritterem von Seisser. Tato skupina chtěla na svou stranu získat von Seeckta, ten však byl nerozhodný a nakonec usoudil, že se nebude míchat do politických záležitostí, přestože měl proti Stresemannovi nemalé výhrady.¹³⁶

Seeckt se svými ambicemi orientoval spíše na celoněmecké spiknutí. Dokonce na zasedání vlády koncem září provokativně prohlásil, „blížíme se času Direktoría, kdy bude třeba vytvořit jasný ekonomický program.“¹³⁷

¹³³ Birkelund, *Gustav Stresemann...*, str. 332-333

¹³⁴ Feldman Gerald, *The Great Disorder...*, str. 744

¹³⁵ Maser Werner, *Zwischen Kaiserreich und NS Regime*, Bonn: Bouvier, 1992, str. 164

¹³⁶ Birkelund, *Gustav Stresemann...*, str. 337-338

¹³⁷ Feldman Gerald, *The Great Disorder...*, str. 744

8.7 Pravicové spiknutí

Bavorská trojice doufala ve změnu politického směřování Německa a nechala se přesvědčit Friedrichem Minouxem, který býval společníkem Huga Stinnesse, že Stresemannova vláda bude vystřídána čtyřčlenným direktoriem, ve kterém měl být Otto von Wiedfeldt, toho času německý velvyslanec ve Washingtonu, generál von Seeckt, sám Minoux a prezident Siemensových závodů Heinrich. Bavorský triumvirát se k této celostátní konspiraci rozhodl připojit.¹³⁸

Ačkoliv se jednalo o značně nejisté spiknutí, jeho úspěch nebyl zase tak nepravděpodobný. Jeho důležitým momentem byla především účast dvou armádních špiček. Von Lossow se stal už zjevným odpůrcem současného uspořádání. Generál von Seeckt se k dění otevřeně příliš nevyjadřoval, z jeho korespondence s Kahrem a rozhovorech s prezidentem Ebertem je ale patrná nespokojenost se Stresemannem, sociální demokracií i ústavou. Von Seeckt se ale nikdy neodhodlal k činům či k převzetí iniciativy. Naopak nakonec sehrál spíše pozitivní roli, jakkoliv byla dána jeho nerozhodností. Spolková vláda mu po vyhlášení výjimečného stavu předala výkonnou moc, kterou von Seeckt navzdory svému přesvědčení nezneužil, přestože se o něm v pravicových kruzích mluvilo jako o jednom z nejpravděpodobnějších kandidátů na diktátora.¹³⁹

8.8 Manévrování ve slabé pozici

Stresemann si nemohl být jist poslušností Reichswehru, obzvlášť v tak ožehavé části země, jakou bylo Bavorsko. Také proto se nejprve rozhodl zakročit v Sasku a Durynsku, kde zrušil podíl komunistů na moci. Zároveň se podařilo vyřešit problém separatismu v Porýní. Tím si kancléř do určité míry uvolnil ruce, ale k přímému zásahu proti pravicovým extremistům v Bavorsku se neodhodlal, a to ani poté, co ho k tomu vyzvali sociální demokraté, kteří požadovali podobně ráznou akci jako proti Zeignerovi. Když Stresemann neučinil žádné kroky ani tehdy, kdy bavorští vůdci přinutili vojáky Reichswehru přísahat věrnost mnichovské vládě, odstoupila SPD 2. listopadu z vlády. Také prezident Ebert kancléře varoval před výbušnou

¹³⁸ Gordon Harold jr., *Hitlerputsch: Machtkampf in Bayern 1923-24*, Mnichov: Bernhard und Grafe, 1978, str. 223

¹³⁹ Fest Joachim, *Hitler*, Lodnín: Harvest Book, 1974, str. 175

situaci v Bavorsku. Stresemann později přiznal, že strašení akutní hrozbou považoval za přehnané.¹⁴⁰

Pozice Stresemanna byla slabá, u vlády ho drželo zejména prodloužení parlamentních prázdnin prezidentem Ebertem. Dokonce část jeho vlastní strany DVP se vyslovovala pro spolupráci s nacionalisty. Kdyby za této situace vyvinul některý z čelných představitelů radikální pravice či monarchistů iniciativu, pravděpodobně by docílil změny demokratického systému. Jenže to nikdo neučinil, snad i proto, že Stresemann šikovným manévrováním odstranil komunisty, tedy hrozbu, vůči níž se mohli vymezovat. Rovněž sociální demokraté jako jejich ideoví odpůrci odešli z vlády.¹⁴¹

8.9 Šance pro Hitlera

Kahr, Loslow a Seisser se nicméně dostali do vleku nečekaných událostí, kterým se sami museli postavit. Hugo Stinnes je již dříve požádal, aby se nepokoušeli o puč, dokud nebude mít zdání legality. To mu měl propůjčit předpokládaný komunistický pokus o převrat.¹⁴²

Své šance se však chopil Adolf Hitler, který využil nerozhodnosti a názorové nejednoty radikální pravice a zároveň zužitkoval renomé, které už si několik měsíců s úspěchem budoval. Hitler dokázal svou propagandu zaměřit na inflaci: „Inflace je nedostatkem disciplíny[...]Postarám se o to, aby ceny zůstaly stabilní. Od toho jsou tu mé jednotky. Běda těm, kdo zvýší ceny. Nepotřebujeme legislativu, abychom se s nimi vypořádali. Dokážeme to jako strana. Uvidíte, jednou budou naše jednotky navštěvovat obchody, aby uvedly věci do pořádku – nic podobného už se nestane.“¹⁴³

Hitler spolu s generálem Ludendorffem, který se viděl v roli vrchního velitele ozbrojených sil, na setkání ultrapravicových svazů odstartoval nepovedený puč a donutil Kahra, Loslowa a Seissera, aby se k němu přidali tím, že svolili, že budou sloužit jako ministři v Hitlerově vládě. Nepostaral se však o jejich internaci a tím jim umožnil, aby puči zabránili.¹⁴⁴ Puč byl proveden velmi diletantsky, a přestože Hitler dokázal přesvědčit přítomné v „pivním sále“ o tom, že má všechny potřebné orgány

¹⁴⁰ Maser, *Zwischen Kaiserreich...*, str. 168

¹⁴¹ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 407-408

¹⁴² Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 154

¹⁴³ Feldman Gerald, *The Great Disorder...*, str. 855

¹⁴⁴ Maser, Maser Werner, *Zwischen Kaiserreich...*, str. 166

pod kontrolou, záhy se ukázalo, že je tomu přesně naopak a Hitlerovo zázemí nebylo vůbec žádné.

8.10 Zmařený puč

Puč tak trval sotva jeden den. NSDAP, ale i další radikálně pravicové organizace, stejně jako KPD, byly na území Výmarské republiky zakázány.¹⁴⁵ Na jaře 1924 se konal proces s původci puče, jeho průběh však rozhodně nenapomohl k tomu, aby se Německo mohlo od pravicového extremismu oprostít. Hitler dostal u soudu naopak velký prostor, na kterém se mu podařilo dosáhnout jisté rehabilitace svých činů, Ludendorff pak byl osvobozen z obvinění velezrady. Namísto toho, aby proces přinesl prosvětlení pravicových plánů na převrat, přispěl spíše k zatemnění role, jakou v celé věci hrál Reichswehr, bavorští politici či pravice na spolkové úrovni.¹⁴⁶ Nikoliv bezvýznamnou účast na plánech převratu měli také podnikatelé, zejména již několikrát zmiňovaný Hugo Stinnes, který byl ve spojení jak s uvažovanými členy Direktoría, tak nepřímo podporoval aktivity NSDAP založením a dotováním antibolševického fondu podnikatelů („*Antibolschewistenfond der Wirtschaft*“).¹⁴⁷ Stinnes tak nemalou část svého finančního i politického kapitálu nabytého hyperinflací investoval do rozbití republikánských struktur.

Porážka Hitlerova puče nejenže na několik let oslabilo extrémně pravicové hnutí v Bavorsku, ale navíc učinila přítrž snahám nacionalistů (DNVP) a části DVP, tedy Stresemannovy vlastní strany, chopit se moci a nastolit pravicovou diktaturu takzvaného Direktoría. Generál von Seeckt sice nebyl připraven se s německým parlamentarismem vyrovnat, byl však šikovně vyšachován říšským ministrem obrany Gesslerem a prezidentem Ebertem, který mu po porážce mnichovského puče předal významnou část pravomocí. Von Seeckt tak byl do ochrany republiky, kterou sám považoval za provizorium, zapojen i politicky.¹⁴⁸ Kroky proti národním socialistům nicméně nebyly důsledné, a tak na troskách NSDAP mohlo vzniknout „Velkoněmecké národní společenství“ (*Grossdeutsche Volksgemeinschaft*), které dále zasívalo radikalizaci pro konečnou sklizeň.¹⁴⁹ Ve volbách do Říšského sněmu, které

¹⁴⁵ Kolb, *Die Weimarer Republik*, str. 53

¹⁴⁶ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 179

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 174

¹⁴⁸ Birkelund, *Gustav Stresemann...*, str. 343

¹⁴⁹ Geyer, *Verkehrte Welt*, str. 372

se odehrály v květnu 1924, dokázali nacisté získat 6,5% hlasů.¹⁵⁰ A to především díky tomu, že jejich kampaň byla zaměřena na důchodce, střední stav a malé investory, tedy ty, které inflace postihla nejvíce.

8.11 Zhodnocení Stresemannovy vlády

Za velmi neutěšeného stavu se ujal postu kancléře ambiciózní politik Gustav Stresemann. Pakliže by se tehdy odhadoval vývoj událostí na základě jeho předchozích kroků a idejí, zřejmě by se muselo dojít k tomu, že republika pod Stresemannovým vedením zanikne. Tento muž totiž před válkou patřil k horlivým zastáncům světové politiky kancléře Bülowa, za války byl anexionistou a po válce zastáncem restaurace monarchismu, který podporoval Kappův puč. Od roku 1920 však prodělal nebývalý obrat postojů a uvědomil si, že jedinou alternativou Výmarské republiky je diktatura, které byl zarytým odpůrcem. Stresemann udělal rychlou kariéru v Deutsche Volkspartei, kterou již v roce 1920 dovedl do koaliční vlády.¹⁵¹

Stresemann si za všeobecné krize vysloužil pozornost coby předseda zahraničního výboru Reichstagu. Z této pozice tvrdě kritizoval francouzsko-belgický postup a vysloužil si pozornost médií i celého politického spektra. Zároveň se negativně vyslovoval proti egoismu velkopodnikatelů, čímž na svou stranu získal sociální demokraty, a nejenže se tak stal relativně snadno kancléřem, navíc dokázal sestavit vládu na širokém základě, tedy s SPD, která jako jediná měla potenciál zastavit hospodářský, ale i celospolečenský rozpad.

Gustav Stresemann nastupoval do kancléřského úřadu jako kontroverzní, ale schopný politik. Nastupoval do něj ve chvílích možná největší krize, jakou Výmarská republika od svého vzniku prožívala. Obsazení Porúří spustilo hyperinflaci na plné obrátky a možnosti řešení byly velmi úzké. Stresemannovi se nejprve podařilo vytvořit koalici se sociálními demokraty, kterou položil základy pro pozdější řešení ožehavých situací. Dokázal prosadit zmocňovací zákon, díky kterému se podařilo stabilizovat ekonomiku a měnu. Rentová marka byla zavedena 15. listopadu a její kurz se držel na 4,2:1 vůči dolaru. Němci tak za zhruba čtyři miliardy marek obdrželi jednu marku rentovou. Hyperinflaci se tak podařilo zastavit, otevřela se cesta k západním úvěrům a tím i znovu otázka reparací. Britové a Francouzi začali chápat,

¹⁵⁰ Feldman Gerald, *The Great Disorder...*, str. 855

¹⁵¹ Craig, *Deutsche Geschichte*, str. 400

že bez hospodářsky zotaveného Německa samy nemohou pomýšlet na plné poválečné ozdravení.

Kromě ekonomické stabilizace se Stresemann zasadil i o stabilizaci politickou. Jeho postup je přitom ukázal být velmi uvážlivý, navzdory tomu, že čelil velké kritice těch, kterým se v aktuální fázi nehodil. Proti extrémní pravici se Stresemann neodvážil přímo zasáhnout, byl si totiž vědom podpory, jaké se těší v armádních kruzích, dokonce od generála Reischwehru von Seeckta. Naproti tomu proti komunistům v Sasku a Durynsku zasáhl, čímž si proti sobě sice poštvál sociální demokraty, kteří s nimi byli ve vládách, ale nebývale rychle zlikvidoval nebezpečí komunistického puče a vzal propagandistickou municí pravici.

Proti nastolení pravicové diktatury mu paradoxně pomohl Hitlerův puč, který byl tak amatérský a do nějž byly, byť nuceně, zapojeny bavorské špičky, které se následně postaraly o jeho rozprášení, že se pravice sama zdiskreditovala.¹⁵²

Přes tyto úspěchy, jejichž hodnota se však projevila teprve později, byla Stresemannově vláda vyjádřena nedůvěra, především hlasy sociálních demokratů a nacionalistů. Kabinet tak po 101 dnech nebývale intenzivního vládnutí skončil v kancléřském křesle. Po vyjádření nedůvěry si vzal slovo prezident Ebert, který Stresemanna před třemi měsíci jmenoval coby kancléře proti svému přesvědčení a jako svého odpůrce. Tato respektuhodná figura krátké historie Výmarské republiky však už za tu krátkou dobu – na rozdíl od jiných – pochopila, že Stresemann byl v této nejisté době pro zemi tím pravým. „To, co vás podnítilo k odvolání kancléře, za šest týdnů zapomenete, ale důsledky své hlouposti budete cítit ještě deset let.“¹⁵³ Na druhou stranu lze chápat i motivaci sociálních demokratů, kterým z hlediska aspoň zdánlivého dostání jejich ideologii nezbývalo než Stresemannovu vládu nechat padnout. Těžko se totiž dále, byť nepřímou, mohli podílet na omezování výdobytků sociálního státu.¹⁵⁴

Závěr

Rok 1923 byl v krátké existenci Výmarské republiky jedním z nejdramatičtějších, a nebýt velké hospodářské krize a nástupu Adolfa Hitlera k moci na počátku třicátých let, byl by zřejmě nejdramatičtější vůbec. Opravdová krize

¹⁵² Birkelund, *Gustav Stresemann...*, 347-349

¹⁵³ Birkelund, *Gustav Stresemann...*, str. 350

¹⁵⁴ Mommsen, *Die Verspielte Freiheit*, str. 181-182

začala už na jeho počátku, přestože velké problémy se objevovaly už v roce 1922, když do Porúří vstoupily francouzské a belgické jednotky a začaly ho okupovat. Tímto krokem se takřka všechny problémy země zostřily a začaly gradovat.

Problém hyperinflace zcela jistě nebyl problémem čistě vnitropolitickým. Podstatnou roli pro něj hrál mezinárodní kontext. Ať už v tom, že Němci operovali s inflací jako instrumentem pro snížení své dluhové a reparační zátěže, nebo v tom, že mocnosti, především Francie, naléhaly na placení bez jakýchkoliv kompromisů a neváhaly ho vymáhat silovými prostředky. Nevybíravý přístup Francie proto lze považovat za jeden z faktorů k hyperinflaci přispívajících.

Vedle okupované části země to ale brzy byla právě inflace, která se pro Německo ukázala být nebezpečnější a která se vládě s pasivním odporem definitivně vymkla z rukou a začala představovat fenomén, jenž drtil obyvatelstvo tak silně, že za poměrně krátkou dobu svého trvání dokázal zakořenit v lidských myslích a do značné míry vedl ke změnám v chování i životech jako takových.

Hyperinflace opět rozdělila společnost na třídy, kdy se dělníků, zaměstnanců a příslušníků střední třídy její důsledky dotkly nejsilněji a zároveň to byli oni, od koho byly žádány další ústupky, především pak prodloužení osmihodinového pracovního dne. Naopak velkopodnikatelé nedokázali projevit dostatek solidarity, která by národ v kritické chvíli spojila.

Zatímco vláda Wilhelma Cuna nebyla schopna krizi smysluplně zvládat a řídila se požadavky velkopodnikatelů, kteří jednak částečně z krize sami těžili, částečně pak podporovali radikální pravici, nástup kabinetu Gustava Stresemanna přinesl snad až nečekaně rychlé a efektivní řešení problémů, které se ve svém komplexu mohly zdát neřešitelné. Otázka reparací, okupace Porúří, hyperinflace, separatistické tendence v Porýní, snahy o komunistickou revoluci a dalekosáhlé tendence k pravicovému převratu. To byly zásadní otázky, které musel Stresemann bezprostředně řešit. Vzhledem ke svému relativně krátkému působení v čele vlády nedokázal vyřešit všechny zcela, nicméně navedl Výmarskou republiku na cestu, na níž už se nemusela potýkat s akutním ohrožením.

Největší hrozbou pro mladou demokracii byli radikálové jak zleva, tak zprava, kteří využívali mizérie lidí způsobené hyperinflací. Zatímco proti komunistům vláda zasáhla, což však nelibě nesli sociální demokraté, vůči pravicovým extremistům zvolila vyčkávací taktiku (také to SPD kritizovala). Nakonec se ale ukázalo, že to byla politika pro danou chvíli správná, jelikož zemi přinesla stabilitu. Určitá vágnost

postupu proti ultrapravicovým kruhům se ale ukázala být do budoucna problematická. Namísto jasného vymezení ohrožení státu, které od radikální pravice hrozilo, bylo vše jakoby zameteno pod koberec.

Také to bylo negativním vkladem do budoucnosti Výmarské republiky. Radikální pravice nepřestala představovat alternativu demokratickému zřízení, které se po pěti letech relativní stability koncem dvacátých let opět dostalo do krize. Tehdy už si Hitler a lidé kolem něj dali dobrý pozor, aby převrat neuspěli a dobře ho napasovali na potřeby společnosti. Ta byla velkou hospodářskou krizí otřesena podobně jako inflací. Když veřejnost zažila v relativně krátké době druhý finanční a hospodářský kolaps, měla zřejmě větší tendenci naslouchat radikálním řešením a dát jim prostor k realizaci.

Podle historika Knuta Borchardta lze mezi hyperinflací a vzednutím národně-socialistického hnutí, které vedlo až k definitivnímu nástupu Hitlera k moci, vysledovat spojitosti jak přímé, tak nepřímé. Přímé spojení spočívá především v proletarizaci velké části střední vrstvy obyvatelstva, která se po zkušenosti s hyperinflací stala politicky velmi kolísavou a náchylnou k důvěře v nacistické recepty. Nepřímé spojení lze pak vidět v politickém řešení velké hospodářské krize, kdy vláda v obavě z opětovné inflace zvolila deflační kurz, což se projevilo mimo jiné v tom, že nestimulovala vznik nových pracovních míst a Německo postihla obrovská míra nezaměstnanosti.¹⁵⁵ Obou společenských krizí, ať byly způsobeny inflací či deflací, dokázal Hitler využít. Té první tak, že se stal pro široké kruhy obyvatelstva důvěryhodným, v té druhé už rovnou převzal moc.

Gerald Feldman je opatrný ve vytváření přímých souvislostí mezi hyperinflací a národním socialismem. Tvrdí však, že není možné přehlížet důsledky pro společenský život, které se vyznačovaly antisemitickými a anticizineckými sentimenty, třídní nenávisť a výbuchy násilí. Tyto sílící znaky barbarismu v politické kultuře umožnily všeobecné přijetí politického násilí v posledních letech Výmarské republiky.¹⁵⁶ Hyperinflace je tak jedním z důležitých důvodů, které způsobily, že se Němci ve třicátých letech vzdali demokracie a do jisté míry i do té doby platných civilizačních hodnot.

¹⁵⁵ Borchardt Knut, *Wachstum, Krisen, Handlungsspielräume*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1982, str. 151

¹⁵⁶ Feldman Gerald, *The Great Disorder...*, str. 858

Resumé

Die Jahre 1922 und vor allem 1923 zählen zu den dramatischsten und ereignisvollsten in der kurzen Geschichte der Weimarer Republik. Die junge Republik musste von Anfang an exorbitante Reparationlasten tragen, was auch das Krisengeschehen prägte. Die Deutschen konnten sich nicht mit den Alliierten, besonders mit Frankreich, an dem Zahlungsmuster einigen. Schliesslich kam es von den französischen und belgischen Mächten bis zur Okkupation des Ruhrgebietes. Die schon so ökonomisch sehr belastete Republik geriet in die Hyperinflationsspirale, hauptsächlich weil die Regierung Politik des passiven Widerstandes erklärte. In dieser kritischer Zeit regierte Kanzler Wilhelm Cuno, der nicht hinter den Horizont des Widerstandes sah und behauptete ihn um jeden Preis. Der Preis war entsprechend hoch: die Arbeiter im Ruhrgebiet wurden fürs Nichtstun bezahlt. Die Bundeskasse war dennoch leer und das Geld musste gedruckt worden. Die Geldmenge im Umlauf vielfachte sich und die Geschwindigkeit der Geldentwertung war nicht zu halten. Das kam nicht ohne gesellschaftlichen Konsequenzen aus. Die Verarmung ganzer Schichten war schnell. Vor allem die Sparer, Angestellte, Rentner und Sozialfürsorgeempfänger wurden von der Hyperinflation schwer betroffen. Es gab aber auch Inflationsgewinner, zu denen vor allem Grossunternehmer wie Hugo Stinnes zählten und die die Geldentwertung für ihren Gunsten ausnützten. Die überwiegende Mehrheit litt aber unter Hyperinflation, was zum Werteverfall, Zynismus und erneuertem Klassenantagonismus führte. Solche Lage wurde von Links und Rechtsextremisten ausgenützt. Der Kommunistenputsch drohte zunächst in Sachsen und Thüringen, während in Bayern die radikale Rechte stärkte. Stabilisiert wurde die Lage erst mit dem Eintritt Stresemanns ins Kanzleramt. Dieser ehemaliger Monarchiebeförderer konnte Grosskoalitionsregierung bilden und in ein Paar Monate die grössten Drohungen lösen. Seine Regierung griff gegen Kommunisten ein und manövrierte die Rechtsextremisten in Bayern sowie in der ganzen Republik temporär aus. Die Erfahrungen aus den Erschütterungen dieser Zeit haben sich aber tief in der Bevölkerung angelagert und sie wurden wieder belebt von der Weltwirtschaftskrise, die bis zur etablieren des nationalsozialistisches Regimes führte.

Použitá literatura

- Geyer Martin, *Verkehrte Welt*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1998
- Gordon A. Craig, *Deutsche Geschichte 1866-1945*, Mnichov: C.H. Beck, 1989
- Kolb Eberhard, *Die Weimarer Republik*, Mnichov: Oldenbourg, 1988
- Holtfrerich Carl-Ludwig, *Die deutsche Inflation 1914-1924*, Berlin: de Gruyter, 1980
- Holtfrerich Carl-Ludwig, Die deutsche Inflation 1918-1923 in internationaler Perspektive: Entscheidungsrahmen und Verteilungsfolgen (referát), *Historische Prozesse der deutschen Inflation 1913-1924*, Berlin: Colloquium Verlag, 1978
- Stannader Baker Ray, *Woodrow Wilson and World Settlement*, Garden City: Doubleday, Page and Company, 1922
- Rupieper Hermann-Josef, *The Cuno Government and Reparations, 1922-23*, Boston: Martinus Nijhoff, 1979
- Brown Brendan, *Monetary Chaos in Europe*, London: Croom Helm, 1988
- Hester James, *America and the Weimar Republic, 1918-1925*. Oxford, duben 1955
- Birkelund John, *Gustav Stresemann: Patriot und Staatsmann*, Hamburg: Europa Verlag, 2003
- Rathenau Walter, *Cannes und Genua*, Teddington: The Echo Library, 2007
- Boyce Robert, *French foreign and defence policy, 1918-1940*, New York: Routledge, 1998

- Raithel Thomas, *Das Schwierige Spiel des Parlamentarismus*, Mnichov: Oldenburg, 2005
- Gall Lothar, *Die Deutsche Bank, 1870-1995*, Mnichov: C.H.Beck, 1995
- Tipton Frank, *A history of modern Germany since 1815, 3. svazek*, Berkeley: University of California Press, 2003
- Mommsen Hans, *Die Verspielte Freiheit*, Frankfurt: Propyläen, 1990
- Conan Fischer, *The German Communists and the Rise of Nazism*, Basingstoke, 1991
- Albertin Lothar, *Liberalismus und Demokratie am Anfang der Weimarer Republik*, Düsseldorf: Droste, 1972
- Mommsen Hans, *The Rise and Fall of Weimar Democracy*, Chaper Hill: University of North Carolina Press, 1998
- Biess Frank, *Conflict, catastrophe and continuity: essays on modern German history*, New York: Berghahn Books
- Wright Jonathan, *Gustav Stresemann: Weimars Greatest Statesman*, Oxford: Oxford University Press, 2004
- Knox MacGregor, *To the treshold of power, 122/33: Origins and Dynamics of the Fascist and Nationalist Socialist Dictatorship*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007
- Widdig Bernd, *Culture and Inflation in Weimar Germany*, Londýn: University of California Press, 2001

- Föllmer Moritz, *Die Krise der Weimarer Republik*, Frankfurt: Campus Verlag, 2005
- Amthor Ralph Christian, *Die Geschichte der Berufsausbildung in der sozialen Arbeit*, München: Juventa Verlag, 2003
- Weitz Eric, *Weimar Germany: Promise and Tragedy*, Princeton: Princeton University Press, 2007
- Weitz Eric, *Creating German Communism, 1890-1990: From popular protests to socialist state*, Princeton: Princeton University Press, 1997
- Carsten Francis Ludwig, *The Reichswehr and Politics, 1918 to 1933*, Berkeley: The California Press, 1973
- Maehl William Harvey, *The German Socialist Party: Champion of the first republic*, Lawrence: American Philosophical Society, 1986
- Maser Werner, *Zwischen Kaiserreich und NS Regime*, Bonn: Bouvier, 1992
- Fest Joachim, *Hitler*, Lodnún: Harvest Book, 1974
- Borchardt Knut, *Wachstum, Krisen, Handlungsspielräume*, Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 1982
- Wirsching Andreas, *Vom Weltkrieg zum Bürgerkrieg*, Mníchov: Oldenbourg, 1998
- Gordon Harold jr., *Hitlerputsch: Machtkampf in Bayern 1923-24*, Mníchov: Bernhard und Grafe, 1978
- Fink Carole, *The Genoa Conference: European Diplomaty 1921-1922*, Syracuse University Press, 1993

- Asmuss Burkhard, *Republik ohne Chance*, Berlin: de Gruyter, 1994
- Feldman Gerald, *The Great Disorder: Politics, Economics and Society in the German Inflation 1914-1924*, Oxford: Oxford University Press, 1997
- Poidevin R./Bariéty J., *Frankreich und Deutschland: Die Geschichte Iber Beziehungen 1815-1975*, Mnichov: C.H. Beck, 1982

Elektronické zdroje

Die Rückkehr der Stagflation:

<http://www.faz.net/s/RubB8DFB31915A443D98590B0D538FC0BEC/Doc~E9147A5D1A18A44709E4C1D4EC8489E78~ATpl~Ecommon~Scontent.html>

Der IWF und das Spiel mit dem Feuer:

http://www.focus.de/finanzen/news/inflation-der-iwf-und-das-spiel-mit-dem-feuer_aid_484082.html

Using inflation to erode the US public debt:

<http://www.voxeu.org/index.php?q=node/4413>

Ken Rogoff says Fed needs to set inflation target of 6pc to help ease crisis:

<http://www.telegraph.co.uk/finance/financetopics/financialcrisis/4701569/Ken-Rogoff-says-Fed-needs-to-set-inflation-target-of-6pc-to-help-ease-crisis.html>

Der IWF spielt mit dem Feuer

<http://www.ftd.de/politik/konjunktur/:waehrungspolitik-der-iwf-spielt-mit-dem-feuer/50080179.html>